

(ed. P. Wendland, post R. Khazarzar)
Philonis Alexandrini opera quae supersunt, vol. 3.
Berlin: Reimer, 1898 (repr. De Gruyter, 1962), pp. 156–203.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΜΕΤΟΝΟΜΑΖΟΜΕΝΩΝ
ΚΑΙ ΩΝ ΕΝΕΚΑ ΜΕΤΟΝΟΜΑΖΟΝΤΑΙ

1. “Ἐγένετο Ἀβραάμ ἐτῶν ἐνενηήκοντα ἐννέα, καὶ ὤφθη κύριος τῷ Ἀβραάμ καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἐγώ εἰμι ὁ θεός σου” (Gen. 17, 1). ὁ ἐννέα πρὸς τοῖς ἐνενηήκοντα ἀριθμὸς ἑκατοντάδος γείτων ἐστίν, ἢ τὸ αὐτομαθὲς ἐπέλαμψε γένος, Ἰσαάκ, εὐπαθειῶν ἀρίστη, χαρὰ τῷ γὰρ ἑκατονταετεί γίνεται. 2. ἔστι δὲ καὶ Λευιτικῆς φυλῆς ἱερεῦσιν ἀπαρχὴ διδομένη· δεκάτας γὰρ λαβόντες, ἀπὸ τούτων ὡς ἂν ἀπ’ οἰκείων καρπῶν ἑτέρας ἀπάρχονται ἑκατοστὸν λόγον περιεχούσας (Num. 18, 26). προκοπῆς μὲν γὰρ δεκάς, ἑκατοντάς δὲ τελειότητος σύμβολον. σπεύδει δὲ ὁ μέσος αἰὲς πρὸς ἀκρότητα, φύσεως εὐμοιρία χρώμενος· ᾧ φησὶν ὀφθῆναι τὸν τῶν ὄλων κύριον. 3. ἀλλὰ μὴ νομίσης τοῖς σώματος ὀφθαλμοῖς γίνεσθαι τὴν προσβολὴν – οἱ μὲν γὰρ τὰ αἰσθητὰ μόνα ὁρῶσι, τὰ δ’ αἰσθητὰ σύγκριτα, φθορᾶς ἀνάμεστα, τὸ δὲ θεῖον ἀσύγκριτον, ἀφθαρτον, – ἀλλὰ τὸ δεχόμενον τὴν θεῖαν φαντασίαν τὸ τῆς ψυχῆς ἐστὶν ὄμμα. 4. καὶ γὰρ ἄλλως ὅσα μὲν οἱ σώματος ὀφθαλμοὶ θεωροῦσι, συνεργῶ φωτὶ χρώμενοι καταλαμβάνουσιν, ὃ διαφέρει τοῦ θ’ ὁρωμένου καὶ τοῦ ὁρῶντος· ὅσα δὲ ἡ ψυχὴ, αὐτὴ δι’ ἑαυτῆς ἀνευ τινὸς ἄλλου συμπράξεως· αὐτὰ γὰρ ἑαυτοῖς ἐστὶ φέγγος τὰ νοούμενα. 5. τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὰς ἐπιστήμας διδασκόμεθα· ὁ γὰρ νοῦς τὸ ἀκλειστον καὶ ἀκοίμητον προσβαλὼν ὄμμα τοῖς δόγμασι καὶ τοῖς θεωρήμασι εἶδεν αὐτὰ οὐ νόθῳ φωτὶ, γνησίῳ δὲ ὅπερ ἀφ’ ἑαυτοῦ ἐξέλαμψεν. 6. ὅταν οὖν ἀκούσης ὀφθέντα θεὸν ἀνθρώπῳ, τοῦτο γίνεσθαι νόει χωρὶς φωτὸς αἰσθητοῦ· νοήσει γὰρ τὸ νοητὸν εἰκὸς μόνον καταλαμβάνεσθαι. πηγὴ δὲ τῆς καθαρωτάτης αὐγῆς θεὸς ἐστίν· 7. ὥσθ’ ὅταν ἐπιφαινηταὶ ψυχῇ, τὰς ἀσκίους καὶ περιφανεστάτας ἀκτίνας ἀνίσχει. μὴ μέντοι νομίσης τὸ ὄν, ὃ ἐστὶ πρὸς ἀλήθειαν ὄν, ὑπ’ ἀνθρώπου τινὸς καταλαμβάνεσθαι. ὄργανον γὰρ οὐδὲν ἐν ἑαυτοῖς ἔχομεν, ᾧ δυνησόμεθα ἐκεῖνο φαντασιωθῆναι, οὐτ’ αἰσθησιν – αἰσθητὸν γὰρ οὐκ ἔστιν – οὔτε νοῦν. Μωυσῆς οὖν ὁ τῆς αἰδοῦς φύσεως θεατῆς [καὶ θεόπτης] – εἰς γὰρ τὸν γνώφον φασὶν αὐτὸν οἱ θεῖοι χρησμοὶ εἰσελθεῖν (Exod. 20, 21), τὴν ἀόρατον καὶ ἀσώματον οὐσίαν αἰνιττόμενοι – πάντα διὰ πάντων ἐρευνήσας ἐζήτησε τὸν τριπόθητον καὶ μόνον ἀγαθὸν τηλαυγῶς ἰδεῖν. 8. ἐπεὶ δ’ οὐδὲν εὑρίσκειν, ἀλλ’ οὐδὲ ἐμφερῆ τινα ἰδέαν τῷ ἐλπιζομένῳ, τὴν ἀπὸ τῶν ἄλλων διδασκαλίαν ἀπογνοῦς ἐπ’ αὐτὸ καταφεύγει τὸ ζητούμενον καὶ δεῖται λέγων· “ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν, γνωστῶς ἴδω σε” (Exod. 33, 13)· καὶ ὅμως ἀμοιρεῖ τῆς προθέσεως, αὐταρκεστάτης δωρεᾶς τῷ θνητῶν ἀρίστῳ γένει νομισθείσης τῆς <τῶν> μετὰ τὸ ὄν σωμάτων τε ὁμοῦ καὶ πραγμάτων ἐπιστήμης. 9. λέγεται γὰρ· “ὄψει τὰ ὀπίσω μου, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ὀφθήσεται σοι” (ibid. 23), ὡς τῶν ὅσα μετὰ τὸ ὄν σωμάτων τε ὁμοῦ καὶ πραγμάτων εἰς κατάληψιν ἐρχομένων, εἰ καὶ μὴ πάντα ἤδη καταλαμβάνεται, μόνου δ’ ἐκείνου μὴ πεφυκὸς ὁρᾶσθαι. 10. καὶ τί θαυμαστόν, εἰ τὸ ὄν ἀνθρώποις ἀκατάληπτον, ὅποτε καὶ ὁ ἐν ἐκάστῳ νοῦς ἀγνωστος ἡμῖν; τίς γὰρ ψυχῆς οὐσίαν εἶδεν; ἢς ἡ ἀδηλότης μυρίας ἔριδας σοφισταῖς ἐγέννησεν ἐναντίας εἰσηγουμένοις γνώμας ἢ καὶ ὄλοις γένεσιν ἀντιστατούσας. 11. ἦν οὖν ἀκόλουθον τὸ μηδ’ ὄνομα κύριον ἐπιφημισθῆναι δύνασθαι τῷ ὄντι πρὸς ἀλήθειαν. οὐχ ὁρᾶς ὅτι φιλοπευστοῦντι τῷ προφήτῃ, τί τοῖς περὶ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ζητοῦσιν ἀποκριτέον, φησὶν ὅτι “ἐγώ εἰμι ὁ ὢν” (Exod. 3, 14), ἴσον τῷ εἶναι πέφυκα, οὐ λέγεσθαι; 12. τοῦ δὲ μὴ παντάπασιν ἀμοιρῆσαι τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος προσρήσεως τοῦ ἀρίστου, δίδωσι καταχρῆσθαι ὡς ἂν ὁ ὢν ὀνόματι τοιοῦτῳ· “κύριος ὁ θεός” τῶν τριῶν φύσεων, διδασκαλίας, τελειότητος, ἀσκήσεως, ὢν σύμβολα Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, Ἰακώβ ἀναγράφεται. “τοῦτο γὰρ μου” φησὶν “ὄνομα αἰώνιον” ὡς ἂν ἐν τῷ καθ’ ἡμᾶς αἰῶνι ἐξεταζόμενον, οὐκ ἐν τῷ πρὸ αἰῶνος, “καὶ μνημόσυνον”, οὐ τὸ πέρα μνήμης καὶ νοήσεως ἰστάμενον, καὶ πάλιν “γενεαῖς” (ibid. 15), οὐ φύσεσιν ἀγενήτοις. 13. καταχρήσεως γὰρ ὀνόματος θεοῦ δεῖ τοῖς εἰς τὴν θνητὴν γένεσιν ἐλθοῦσιν, ἴν’, εἰ καὶ μὴ πράγματι, ὀνόματι γοῦν προσερχόμενοι ἀρίστῳ κατ’ αὐτὸ κοσμῶνται. δηλοῖ δὲ καὶ λόγιον ἐκ προσώπου θεσπισθὲν τοῦ τῶν ὄλων ἡγεμόνος περὶ τοῦ μηδενὶ δεδηλωσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ κύριον. “ὤφθη” φησὶ “πρὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ θεός ὢν αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνομά μου κύριον οὐκ ἐδήλωσα αὐτοῖς” (Exod. 6, 3). τοῦ γὰρ ὑπερβατοῦ μετατεθέντος ἐξῆς ἂν τοιοῦτος εἴη λόγος· “ὄνομά μου τὸ κύριον οὐκ

ἐδήλωσα αὐτοῖς”, ἀλλὰ τὸ ἐν καταχρήσει διὰ τὰς εἰρημένους αἰτίας. **14.** οὕτω μέντοι τὸ ὄν ἀρρήτον ἐστίν, ὥστ’ οὐδὲ αἱ ὑπηρετούμεναι δυνάμεις κύριον ὄνομα ἡμῖν λέγουσι· μετὰ γοῦν τὴν πάλιν, ἣν ὑπὲρ κτήσεως ἀρετῆς ὁ ἀσκητὴς ἐπάλαισε, φησὶ τῷ ἀοράτῳ ἐπιστάτῃ “ἀνάγγελόν μοι τὸ ὄνομά σου”, ὁ δὲ εἶπεν· “ἵνα τί τοῦτο ἐρωτᾷς τὸ ὄνομά μου;” (Gen. 32, 29), καὶ οὐ μηνύει τὸ ἴδιον καὶ κύριον. ἀπόχρη γάρ σοι, φησὶν, ὠφελεῖσθαι κατὰ τὰς ἐμὰς εὐφημίας, τὰ δὲ γεννητῶν σύμβολα, ὀνόματα, μὴ ζητεῖ παρὰ φύσεσιν ἀφθάρτοις. **15.** μήτ’ οὖν διαπόρει, εἰ τὸ τῶν ὄντων πρεσβύτατον ἀρρήτον, ὅποτε καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ κυρίῳ ὀνόματι οὐ ῥητὸς ἡμῖν· καὶ μὴν εἰ ἀρρήτον, καὶ ἀπερινόητον καὶ ἀκατάληπτον· ὥστε τὸ “ὦφθη κύριος τῷ Ἀβραάμ” (Gen. 17, 1) λέγεσθαι ὑπονοητέον οὐχ ὡς ἐπιλάμποντος καὶ ἐπιφαινομένου τοῦ παντός αἰτίου – τίς γὰρ ἀνθρώπειος νοῦς τὸ μέγεθος τῆς φαντασίας ἰκανός ἐστι χωρῆσαι; – ἀλλ’ ὡς μιᾶς τῶν περὶ αὐτὸ δυνάμεων, τῆς βασιλικῆς, προφαινομένης· ἡ γὰρ κύριος πρόσρησις ἀρχῆς καὶ βασιλείας ἐστί. **16.** νοῦς δὲ ἡμῶν ἡνίκα ἐχαλδαίει μετεωρολεσχῶν, τῷ κόσμῳ τὰς δραστηρίους ἦν περιέπων δυνάμεις ὡς αἰτίας· γενόμενος δὲ μετανάστης ἀπὸ τοῦ Χαλδαϊκοῦ δόγματος ἐγνω ἡνιοχούμενον καὶ κυβερνώμενον αὐτὸν ὑπὸ ἡγεμόνος, οὗ τῆς ἀρχῆς φαντασίαν ἔλαβε. **17.** διὸ λέγεται “ὦφθη” οὐ τὸ ὄν, ἀλλὰ κύριος· οἷον ἐφάνη ὁ βασιλεὺς, ἐξ ἀρχῆς μὲν ὢν, οὐπω δὲ τῇ ψυχῇ γνωριζόμενος, ἢ καὶ ὀψιμαθῆς μὲν, οὐ μὴν εἰσάπαν ἀμαθῆς διετέλεσεν, ἀλλ’ ἐφαντασιώθη τὴν ἐν τοῖς οὐσίαν ἀρχὴν καὶ ἡγεμονίαν. **18.** φανεῖς δ’ ὁ ἄρχων ἐτι μᾶλλον εὐεργετῆ τὸν ἀκροατὴν καὶ θεατὴν φάσκων “ἐγὼ εἰμι θεὸς σός” (Gen. 17, 1). τίνας γὰρ, εἶποίμ’ <ἄν>, οὐ θεὸς ὑπάρχεις τῶνδε ὅσα εἰς γένεσιν ἤλθεν; ἀλλὰ διδάξει με ὁ ὑποφήτης αὐτοῦ λόγος, ὅτι οὐ περὶ τοῦ κόσμου νῦν λέγει, οὐ δημιουργὸς πάντως ἐστὶ καὶ θεός, ἀλλὰ περὶ ἀνθρωπίνων ψυχῶν, ἃς οὐ τῆς αὐτῆς ἐπιμελείας ἤξιώκε. **19.** δικαιοὶ γὰρ τῶν μὲν φαύλων λέγεσθαι κύριος καὶ δεσπότης, τῶν δ’ ἐν προκοπαῖς καὶ βελτιώσεσι θεός, τῶν δ’ ἀρίστων καὶ τελειοτάτων ἀμφοτέρων, κύριος ὁμοῦ καὶ θεός. αὐτίκα γέ τοι ἔσχατον ὄρον ἀσεβείας ἰδρυσάμενος τὸν Φαραῶ [κύριον καὶ] θεὸν τούτου οὐδέποτε προσεῖπεν ἑαυτόν, ἀλλὰ τὸν σοφὸν Μωυσῆν – λέγει γάρ· “ἰδοὺ δίδωμί σε θεὸν Φαραῶ” (Exod. 7, 1), – κύριον δὲ ὠνόμασε πολλαχοῦ τῶν ὑπ’ αὐτοῦ χρησθέντων. **20.** ἄδεται δὲ τὰ τοιαῦτα· “τάδε λέγει κύριος” (Exod. 7, 17), καὶ ἐν ἀρχῇ· “ἐλάλησε κύριος πρὸς Μωυσῆν λέγων· ἐγὼ κύριος, λάλησον Φαραῶ βασιλεῖ Αἰγύπτου, ὅσα ἐγὼ λαλῶ πρὸς σέ” (Exod. 6, 29), καὶ Μωυσῆς πρὸς αὐτόν· **21.** “ὅταν ἐξέλθω τὴν πόλιν, ἐκπετάσω τὰς χεῖρας πρὸς κύριον, καὶ αἱ φωναὶ παύσονται, καὶ ἡ χάλαζα καὶ ὁ ὑετὸς οὐκ ἔσται· ἵνα γνῶς, ὅτι κυρίου ἡ γῆ”, οἷον εἰ πᾶσα ἡ σωματικὴ καὶ γεώδης σύστασις, “καὶ σύ”, ὁ ἀγαλματοφορούμενος νοῦς, “καὶ οἱ θεράποντές σου”, οἱ κατὰ μέρος δορυφοροῦντες λογισμοί. “ἐπίσταμαι γάρ, ὅτι οὐδέπω πεφόβησθε τὸν κύριον” (Exod. 9, 29. 30), ἴσον τῷ οὐ τὸν λεγόμενον ἄλλως, ἀλλὰ τὸν ὄντως ὄντα δεσπότην. **22.** κύριος γὰρ γεννητὸς πρὸς ἀλήθειαν οὐδεὶς, κἂν ἀπὸ περάτων ἐπὶ πέρατα εὐρύνας τὴν ἡγεμονίαν ἀνάψηται μόνος δ’ ὁ ἀγέννητος ἀψευδῶς ἡγεμῶν, οὗ τὴν ἀρχὴν ὁ δεδιὼς καὶ καταπεπληγμένος ἄθλον ὠφελιμώτατον αἶρεται νοθεσίας, τὸν δὲ ὀλίγων ἐκδέχεται πάντως οἰκτρὸς ὄλεθρος. **23.** οὐκοῦν κύριος ἀφρόνων ἐπιδέδεικται τὸν ἀρχοντος ἐπανατεινάμενος οἰκεῖον φόβον, θεὸς δὲ βελτιουμένων γράφεται, καθὼς καὶ νῦν· “ἐγὼ εἰμι θεὸς σός” (Gen. 17, 1), “ἐγὼ <ὁ> θεὸς σου, αὐξάνου καὶ πληθύνου” (Gen. 35, 11), τελειῶν δὲ ἀμφοτέρων, κύριος ὁμοῦ καὶ θεός, ὡς ἐν δέκα λόγοις· “ἐγὼ κύριος ὁ θεός σου” (Exod. 20, 2) καὶ ἐτέρωθι· “κύριος ὁ θεός τῶν πατέρων ὑμῶν” (Deut. 4, 1). **24.** δικαιοὶ γὰρ τὸν μὲν φαῦλον ὡς ὑπὸ κυρίου δεσπόζεσθαι, ἵν’ εὐλαβούμενος καὶ στένων ἐπικρεμάμενον ἔχη τὸν δεσποτικὸν φόβον, τὸν δὲ προκόπτοντα ὡς ὑπὸ θεοῦ εὐεργετῆσθαι, ὅπως ταῖς εὐποΐαις τελειότητος ἐφίκηται, τὸν δὲ τέλειον καὶ ἡγεμονεύεσθαι ὡς ὑπὸ κυρίου καὶ εὐεργετῆσθαι ὡς ὑπὸ θεοῦ· διαμένει γὰρ οὗτος εἰσάπαν ἄτρεπτος, ἐκεῖνος δὲ πάντως ἐστὶν ἄνθρωπος θεοῦ. **25.** δηλοῦται δὲ τοῦτο μάλισθ’ ὡς ἐπὶ Μωυσέως· “αὕτη” γὰρ φησὶν “ἡ εὐλογία ἦν εὐλόγησε Μωυσῆς, ἄνθρωπος θεοῦ” (Deut. 33, 1). ὦ παγκάλης καὶ ἱεροπρεποῦς ἀντιδόσεως ἀξιοθεῖς, θείας προνοίας ἀντιδοῦναι ἑαυτόν. **26.** ἀλλὰ μὴ νομίσης τὸν αὐτὸν τρόπον ἀνθρωπὸν τε γίνεσθαι καὶ ἀνθρωπον θεοῦ· ἀνθρωπον μὲν γάρ, θεοῦ ὡς κτήμα· ἀνθρωπον δὲ θεοῦ, ὡς αὐχμημα καὶ ὠφέλημα. εἰ δὴ βούλει διανοίας κληρὸν τὸν θεὸν ἔχειν, αὐτὸς πρότερον γενοῦ κληρὸς ἀξιόχρεως αὐτοῦ· γενήσῃ δέ, ἂν τοὺς χειροποιήτους καὶ ἐκουσίους ἅπαντας νόμους ἐκφύγῃς. **27.** ἀλλὰ γὰρ οὐδ’ ἐκεῖνο προσῆκεν ἀγνοεῖν, ὅτι τὸ “ἐγὼ εἰμι θεὸς σός” (Gen. 17, 1) λέγεται καταχρηστικῶς, οὐ κυρίως. τὸ γὰρ ὄν, ἢ ὄν ἐστίν, οὐχὶ τῶν πρὸς τι· αὐτὸ γὰρ ἑαυτοῦ πλήρες καὶ αὐτὸ ἑαυτῷ ἰκανόν, καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως καὶ μετὰ τὴν γένεσιν τοῦ παντός ἐν ὁμοίῳ. **28.** ἄτρεπτον γὰρ καὶ ἀμετάβλητον, χρῆζον ἐτέρου τὸ παράπαν οὐδενός, ὥστε αὐτοῦ μὲν εἶναι τὰ πάντα, μηδενός δὲ κυρίως αὐτό. τῶν δὲ δυνάμεων, ἃς ἔτεινεν εἰς γένεσιν ἐπ’ εὐεργεσίᾳ τοῦ συσταθέντος, ἐνίας συμβέβηκε λέγεσθαι ὡσανεὶ πρὸς τι, τὴν βασιλικὴν, τὴν εὐεργετικὴν· βασιλεὺς γὰρ τινος καὶ εὐεργέτης τινός

έτέρου πάντως βασιλευομένου και ευεργετουμένου. 29. τούτων συγγενής έστι και ή ποιητική δύναμις, ή καλουμένη θεός· δια γάρ ταύτης τής δυνάμεως έθηκε τὰ πάντα ό γεννήσας και τεχνιτεύσας πατήρ, ώστε τó “έγώ ειμι θεός σός” ίσον έστι τῷ έγώ ειμι ποιητής και δημιουργός. 30. μεγίστη δέ δωρεά τó αυτου λαχέιν αρχιτέκτονος, οὔ και σύμπας ό κόσμος έλαχε. φαύλου μέν γάρ ψυχήν οὔ διέπλασεν – έχθρόν γάρ θεῷ κακία, – τήν δέ μέσην οὔ δι’ έαυτου μόνου κατά τόν ιερώτατον Μωυσήν, επειδή κηρού τρόπον έμελλεν αύτη δέξασθαι καλου τε και αισχροῦ διαφοράν. 31. διόπερ λέγεται “ποιήσωμεν άνθρωπον κατ’ εικόνα ήμετέραν” (Gen. 1, 26), ‘ίν’, ει μέν δέξεται φαῦλον τύπον, έτέρων φαίνεται δημιούργημα, ει δέ καλόν, τῷ τῶν καλῶν και αγαθῶν μόνων τεχνίτου. πάντως οὔν σπουδαίος εκείνός έστιν, ῶ φησιν “έγώ ειμι θεός σός”, ποιητου μόνου λαχών άνευ συμπράξεως έτέρων. 32. άμα μέντοι και τó πολλαχού κατασκευαζόμενον αυτῷ δόγμα συνάγει διδάσκων, ότι μόνων αγαθῶν και σοφῶν δημιουργός έστιν. οὔτος δέ πᾶς ό θιάσος τήν <τῶν> έκτός άφθονον κτήσιν έαυτον εκῶν αφήρηται, αλλά και τῶν σαρκί φίλων ωλιγόρηκεν. 33. εύέκται μέν γάρ και σφριγῶντες άθληται τó δουλον έπιτετειχικότες ψυχή τó σώμα, ωχροί δέ και διεθροηκότες και κατεσκελετευμένοι τρόπον τινά οί από παιδείας, ταίς ψυχικαίς δυνάμεσι και τούς σωματικούς τόνους προσκεκληρωκότες και, ει δεί τάληθές ειπείν, εις έν είδος τó τής ψυχής αναλυθέντες και ασώματοι διάνοιαι γεγονότες. 34. φθείρεται οὔν εικότως τó γεῶδες και καταλύεται, όταν όλος δι’ όλων ό νοῦς ευαρεστείν προέληται θεῷ· σπάνιον δέ και τó γένος και μόλις εύρισκόμενον, πλην οὔκ αδύνατον γενέσθαι. δηλοί δέ τó χρησθέν έπί του Ένωχ λόγιον τόδε· “ευήρέστησε δέ Ένωχ τῷ θεῷ, και οὔχ εύρίσκετο” (Gen. 5, 24). 35. πού γάρ <άν> σκεψάμενός τις εύροι τάγαθόν τουτο; ποία πελάγη διαβαλών; <πρός> τίνας νήσους, τίνας ήπειρους έλθών; παρὰ βαρβάρους ή παρ’ Έλλησιν; 36. ή οὔχι και μέχρι νῦν τῶν φιλοσοφία τετελεσμένων εισί τινες, οί λέγουσιν άνύπαρκτον είναι σοφίαν, επειδή και τόν σοφόν; μηδένα γάρ απ’ αρχής ανθρώπων γενέσεως άχρι του παρόντος βίου κατά τó παντελές άνυπαίτιον νομισθῆναι και γάρ αδύνατον είναι θνητῷ σώματι ένδεδεμένον εισάπαν ευδαιμονῆσαι. 37. ταῦτα δ’ ει μέν όρθῶς λέγεται, σκεψόμεθα έν καιρῷ· νυνί δ’ ακολουθήσαντες τῷ λογίῳ φήσομεν, ότι έστι μέν ύπαρκτόν πρᾶγμα σοφία, έστι δέ και ό έραστής αυτης, σοφός, ύπάρχων δέ όμως ήμᾶς τούς φαύλους διαλέληθεν· αγαθόν γάρ οὔκ έθέλει κακῷ συνέρχεσθαι. 38. δια τουτο λέγεται “οὔχ εύρίσκετο” ό ευαρεστήσας τρόπος τῷ θεῷ, ως αν δήπου ύπαρκτός μέν ὢν, αποκρυπτόμενος δέ και τήν εις ταυτό σύνοδον ήμῶν αποδιδράσκων, επειδή και μετατεθῆναι λέγεται, τó δ’ έστι μεταναστῆναι και μετοικίαν στείλασθαι τήν από θνητου βίου προς τόν άθάνατον.

39. Οὔτοι μέν δη τήν ένθεον μανίαν μανέντες εξηγηώθησαν, έτεροι δ’ εισιν οί τής τιθασου και ήμέρου σοφίας έταίροι. τούτοις και ευσέβεια διαφερόντως άσκεΐται και τὰ ανθρώπεια οὔχ ύπεροράται. μάρτυρες δ’ οί χρησμοί, έν οίς λέγεται τῷ Αβραάμ εκ προσώπου του θεου· “ευαρέσσει ένώπιον έμου” (Gen. 17, 1), τουτο δ’ έστι μη έμοι μόνω, αλλά και τοίς έμοίς έργοις παρ’ έμοι κριτή, ως έφόρῳ και επισκόπῳ. 40. τιμῶν γάρ γονεΐς ή πένητας έλεῶν ή φίλους ευεργετῶν ή πατρίδος ύπερασπιζῶν ή τῶν κοινῶν προς άπαντας ανθρώπους δικαίων έπιμελούμενος ευαρεστήσεις μέν πάντως τοίς χρωμένοις, θεου δ’ ένώπιον ευαρεστήσεις· άκοιμητῷ γάρ όφθαλμῷ βλέπει πάντα και τὰ σπουδαία χάριτι έξαιρέτῳ προς έαυτον καλεΐ και αποδέχεται. 41. τοιγάρτοι και ό ασκητής ευχόμενος ταῦτον αποδηλώσει φάσκων· “ό θεός, ῶ ευηρέστησαν οί πατέρες μου” και προστίθησιν “ένώπιον αυτου” (Gen. 48, 15), χάριν του γνῶναι τήν πραγματικήν διαφοράν του “θεῷ” ευαρεστείν προς τó “ένώπιον αυτου”· τó μέν γάρ άμφότερα περιέχει, τó δέ θάτερον μόνον. 42. οὔτω και Μωυσης έν τοίς προτρεπτικοίς παραινεΐ λέγων· “τó ευάρεστον ποιήσεις ένώπιον κυριου του θεου σου” (Deut. 12, 28), οίον τοιαῦτα πρᾶττε, ά γενήσεται έπάξια του φανῆναι θεῷ και άπερ ιδών αποδέξεται ταῦτα δέ και εις τούς όμοίους εΐωθε χωρείν. 43. έντεῦθεν όρμηθείς τήν τε σκηνήν δυσι περιβόλων όρίοις συνύφαινε, μέσον άμφοίν κάλυμμα θείς, όπως διακρίνεται τῶν είσω τὰ έξω (Exod. 26, 33), και τήν νομοφυλακίδα ιεράν κιβωτόν ένδοθεν και έξωθεν έχρυσωσε (Exod. 25, 10), και τῷ μεγάλῳ ιερεΐ διττάς άνέδωκε στολάς, τήν μέν λινῆν ένδον, τήν δέ ποικίλην έξω μετά του ποδήρους (Exod. 28, 4. Lev. 6, 10). 44. ταῦτα γάρ και τὰ τοιαῦτα σύμβολα ψυχής έστι και τοίς είσω προς θεόν άγνευούσης και [έν] τοίς έξω προς τόν αισθητόν κόσμο και βίον καθαρευούσης. ευστόχως οὔν εκείνο προς τόν παλαιστήν νικηφόρον έλέχθη μέλλοντα τοίς νικητηρίοις αναδεισθαι στεφάνοις. τó γάρ επ’ αυτῷ κήρυγμα τοιούτόν έστι· “ίσχυσας μετά θεου και μετά ανθρώπων δυνατός” (Gen. 32, 28). 45. τó γάρ καθ’ έκατέραν τάξιν ευδοκιμῆσαι, και τήν προς τó άγένητον και τήν προς τó γενόμενον, οὔ μικρᾶς έστι διανοίας, άλλ’, ει δεί τάληθές ειπείν, κόσμου και θεου μεθορίου· συνόλως τε προσήκει τόν άστέιον όπαδόν είναι θεου· μέλει γάρ τῷ πάντων ήγεμόνι και

πατρὶ τοῦ γενομένου. **46.** τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως ἱκανὸς ἦν αὐτὸς ἑαυτῶ ὁ θεὸς καὶ μετὰ τὴν τοῦ κόσμου γένεσιν ὁ αὐτὸς ἔμενεν, οὐ μεταβαλὼν; διὰ τί οὖν ἐποίει τὰ μὴ ὄντα; ἢ ὅτι ἀγαθὸς καὶ φιλόδωρος ἦν; εἴτ' οὐχ ἐψόμεθα οἱ δούλοι τῷ δεσπότῃ, θαυμάζοντες μὲν τὸν αἴτιον ὑπερφυῶς, τῆς δὲ καθ' αὐτοὺς φύσεως μὴ ὑπερορῶντες;

47. Εἰπὼν δὲ “εὐαρέσκει ἐνώπιον ἐμοῦ” προσεπiléγει “καὶ γίνου ἄμεμπτος” (Gen. 17, 1), ἀκολουθία καὶ εἰρμῶ χρώμενος. μάλλον μὲν οὖν ἐγχείρει τοῖς καλοῖς, ἵνα εὐαρεστήσῃ· εἰ δὲ μή, τῶν γε ἁμαρτημάτων ἀπέχου, ἵνα μὴ τυγχάνῃς μέμψεως. ὁ μὲν γὰρ κατορθῶν ἐπαινετός, ὁ δὲ μὴ ἀδικῶν οὐ ψεκτός. **48.** καὶ τὸ μὲν πρεσβυτικὸν ἄθλον κατορθοῦσι πρόκειται, τὸ εὐάρεστον, τὸ δεύτερον δὲ μὴ ἁμαρτάνουσι, τὸ ἄμεμπτον. τάχα δὲ καὶ γενέσει τῇ θνητῇ τὸ μὴ διαμαρτάνειν ἴσον καὶ τὸ αὐτὸ γράφεται τῷ κατορθοῦντι. “τίς γάρ”, ὡς ὁ Ἰώβ φησι, “καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, κἂν μία ἡμέρα ἐστὶν ἡ ζωὴ” (Iob 14, 4); **49.** ἄπειρα μὲν ἐστὶ τὰ καταρῶπαίνοντα τὴν ψυχὴν, ἅπερ ἐκνίψασθαι καὶ ἀπολούσασθαι παντελῶς οὐκ ἔνεστιν. ἀπολείπονται γὰρ ἐξ ἀνάγκης παντὶ θνητῷ συγγενεῖς κῆρες, ἅς λωφῆσαι μὲν εἰκός, ἀναίρεθῆναι δ' εἰσάπαν ἀδύνατον. **50.** δίκαιον οὖν ἢ φρόνιμον ἢ σώφρονα ἢ συνόλωσ ἀγαθὸν τέλειον ἐν πεφυρμένῳ βίῳ ζητεῖ τις; στέργε, κἂν μὴ ἀδικον ἢ μὴ ἄφρονα ἢ μὴ ἀκόλαστον ἢ μὴ δειλὸν ἢ μὴ παντελῶς φαῦλον εὖρης. ἀγαπητὸν γὰρ αἱ τῶν κακιῶν ἀνατροπαί, τῶν δ' ἀρετῶν ἢ ἐντελής κτήσις ἀδύνατος ἀνθρώπῳ τῷ καθ' ἡμᾶς. **51.** εὐλόγως οὖν ἔφη: “γίνου ἄμεμπτος” (Gen. 17, 1), μέγα πλεονέκτημα πρὸς εὐδαίμονα βίον ὑπολαβῶν εἶναι τὸ ἀναμάρτητον καὶ ἀνυπαίτιον. τῷ δὲ ἡρημένῳ ζῆν τὸν τρόπον τοῦτον καὶ κληρον κατὰ διαθήκας ἀπολείπειν ὁμολογεῖ τὸν ἀρμόζοντα δοῦναι μὲν θεῶ, λαβεῖν δὲ σοφῶ. **52.** φησὶ γάρ: “θήσω τὴν διαθήκην μου ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ἀνὰ μέσον σοῦ” (Gen. 17, 2). διαθήκαι δὲ ἐπ' ὠφελείᾳ γράφονται τῶν δωρεᾶς ἀξίων, ὥστε σύμβολον εἶναι διαθήκην χάριτος, ἣν μέσην ἔθηκεν ὁ θεὸς ἑαυτοῦ τε ὀρέγοντος καὶ ἀνθρώπου λαμβάνοντος. **53.** ὑπερβολὴ δὲ εὐεργεσίας τοῦτο ἐστὶ, μὴ εἶναι θεοῦ καὶ ψυχῆς μέσον, ὅτι μὴ τὴν παρθένον χάριτα. τὸν δὲ περὶ διαθηκῶν σύμπαντα λόγον ἐν δυσὶν ἀναγέγραφα συντάξῃσι καὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ παλινωδεῖν ἐκῶν ὑπερβαίνω καὶ ἅμα μὴ βουλόμενος ἀπαρτᾶν τὸ συμφυῆς τῆς πραγματείας.

54. Λέγεται δ' ἐξῆς: “ἔπεσεν Ἀβραάμ ἐπὶ πρόσωπον” (ibid. 3). ἄρ' οὐκ ἔμελλεν ὑποσχέσει θείας γνῶναι τε ἑαυτὸν καὶ τὴν τοῦ θνητοῦ γένους οὐδένειαν καὶ πεσεῖν παρὰ τὸν ἐστῶτα εἰς ἔνδειξιν τῆς ὑπολήψεως, ἣν περὶ ἑαυτοῦ τε ἔσχε καὶ θεοῦ, ὅτι ὁ μὲν κατὰ τὰ αὐτὰ ἐστῶς κινεῖ τὴν σύμπασαν στάσιν, οὐ διὰ τῶν σκελῶν – οὐ γὰρ ἀνθρωπόμορφος, – **55.** ἀλλὰ τὴν ἄτρεπτον καὶ ἀμετάβλητον ἐμφαίνουσιν, ὁ δ' οὐδέποτε ἐν ταυτῷ βεβαίως ἰδρυμένος ἄλλοτε ἄλλοίᾳ δέχεται μεταβολὰς καὶ ὑποσκελιζόμενος, ὁ δυστυχής, – ὀλισθος γὰρ σύμπας ὁ βίος ἐστὶν αὐτῷ – μέγα πτώμα πίπτει; **56.** ἀλλ' ὁ μὲν ἄκων ἀμαθής, ὁ δ' ἐκῶν εὐάγωγος· οὐ χάριν καὶ ἐπὶ πρόσωπον πεσεῖν λέγεται, ἐπὶ τὰς αἰσθήσεις, ἐπὶ τὸν λόγον, ἐπὶ τὸν νοῦν, μονοноῦ βοῶν καὶ κεκραγῶς, ὅτι πέπτωκε μὲν αἰσθησις ἐξ αὐτῆς ἀδυνατοῦσα αἰσθάνεσθαι, εἰ μὴ προμηθεΐα τοῦ σωτῆρος ἀνεγερθεῖ πρὸς τὴν τῶν ὑποκειμένων σωμάτων ἀντίληψιν, πέπτωκε δὲ καὶ ὁ λόγος ἐρμηνεῦσαι τι τῶν ὄντων ἀδυνατῶν, εἰ μὴ διανοίξας τὸ στόμα καὶ τὴν γλῶτταν ἀρθρώσας ὁ τὸ φωνητήριον ὄργανον κατεσκευασκῶς καὶ ἀρμοσάμενος πλήξῃε τοὺς φθόγγους μουσικῶς, πέπτωκε δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς νοῦς τὰς καταλήψεις ἀφηρημένος, εἰ μὴ πάλιν αὐτὸν ἐγείρας ὁ ζωοπλάστης ἰδρῦσαιτο καὶ ἐνομματώσας ὀξυδερκέσι κόραις ἀγάγοι πρὸς τὴν τῶν ἀσωμάτων θέαν πραγμάτων.

57. Ἀγάμενος οὖν τὸν αὐτὸν ἀποδιδράσκοντα τρόπον καὶ ἐκούσιον πτώμα πίπτοντα διὰ τὴν ὁμολογίαν ἦν ὠμολόγησε περὶ τοῦ ὄντος, ὅτι πρὸς ἀλήθειαν ἐστῶς ἐν ἦν ἄρα, τῶν μετ' αὐτὸ τροπᾶς καὶ μεταβολὰς παντοίας ἐνδεχομένων, ἐνηχεῖ τε καὶ λόγου μεταδίδωσι φάσκων: “κἀγώ, ἰδοὺ ἡ διαθήκη μου μετὰ σοῦ” (Gen. 17, 4). **58.** τοῦτο δὲ τοιοῦτον ὑποβάλλει νοῦν· εἶδη μὲν διαθήκης ἐστὶ πάμπολλα χάριτας καὶ δωρεᾶς τοῖς ἀξίοις ἀπονέμοντα, τὸ δ' ἀνώτατον γένος διαθηκῶν αὐτὸς ἐγώ εἰμι. δεῖξας γὰρ ἑαυτὸν, ὡς ἐνῆν δειχθῆναι τὸν ἀδεικτον, διὰ τοῦ φάναι “κἀγώ” ἐπiléγει: “ἰδοὺ ἡ διαθήκη μου”· ἡ πασῶν χαρίτων ἀρχὴ τε καὶ πηγὴ αὐτὸς εἰμι ἐγώ. **59.** τοῖς μὲν γὰρ δι' ἐτέρων τὰς εὐεργεσίας εἴωθε προτείνειν ὁ θεός, γῆς, ὕδατος, ἀέρος, ἡλίου, σελήνης, οὐρανοῦ, δυνάμεων ἄλλων ἀσωμάτων, τοῖς δὲ δι' ἑαυτοῦ μόνου, κληρον ἀποφήνας τῶν λαμβανόντων ἑαυτὸν, οὐς εὐθέως καὶ προσορήσεως ἐτέρας ἠξίωσε. λέγεται γὰρ ὅτι “οὐ κληθήσεται τὸ ὄνομά σου Ἀβραάμ, ἀλλ' ἔσται τὸ ὄνομά σου Ἀβραάμ” (Gen. 17, 5). **60.** ἐνιοὶ μὲν οὖν τῶν φιλαπεχθημόνων καὶ μώμους ἀεὶ τοῖς ἀμώμοις προσάπτειν ἐθελόντων οὐ σώμασι μάλλον ἢ πράγμασι καὶ πόλεμον ἀκήρυκτον πολεμούντων τοῖς ἱεροῖς πάνθ' ὅσα μὴ τὸ εὐπρεπὲς ἐν λόγῳ διασφῆζειν δοκεῖ σύμβολα φύσεως τῆς ἀεὶ κρύπτεσθαι φιλοῦσης ὑπάρχοντα μετὰ ἀκριβοῦς ἐρεῦνης φαυλίσαντες ἐπὶ διαβολῇ προφέρουσι, διαφερόντως δὲ τὰς τῶν ὀνομάτων μεταθέσεις. **61.** καὶ πρῶην ἤκουσα χλευάζοντος καὶ κατακερτομοῦντος ἀνδρὸς ἀθέου καὶ ἀσεβοῦς, ὃς

ἐτόλμα λέγειν· μεγάλοι δὴ καὶ ὑπερβάλλουσαι δωρεαί, ἃς φησι Μωυσῆς τὸν ἡγεμόνα τῶν ὅλων ὀρέγειν· στοιχείου <γὰρ> προσθήκη, τοῦ ἐνόμου ἄλφα, [στοιχείῳ περιττεύει] καὶ πάλιν ἕτερον προσθέσει τοῦ ῥῶ θαυμαστήν ἡλικίαν ἔδοξεν εὐεργεσίαν παρεσχῆσθαι *** τὴν Ἀβρὰμ γυναῖκα Σάραν Σάρραν ὠνόμασε δις τὸ ῥῶ παραλαβῶν· καὶ ὅσα ὁμοιότροπα συνέειρον ἀπνευστί καὶ ἐπισαρκάζων ἅμα διεξήει.

62. τῆς μὲν οὖν φρενοβλαβείας οὐκ εἰς μακρὰν ἔδωκε τὴν ἀρμόζουσαν δίκην· ἀπὸ γὰρ μικρᾶς καὶ τῆς τυχούσης προφάσεως ἐπ' ἀγχόνην ἤξεν, ἵν' ὁ μισθὸς καὶ δυσκάθαρος μηδὲ καθαρῶ θανάτῳ τελευτήσῃ. δικαίως δ' ἂν ἡμεῖς ὑπὲρ τοῦ μὴ καὶ ἕτερον τοῖς αὐτοῖς ἀλῶναι τὰς ὑπονοίας ἐκκόψαιμεν, φυσιολογοῦντες καὶ ἀποδεικνύντες τὰ λεγόμενα ταῦτα πάσης ἐπάξια σπουδῆς.

63. οὐ <γὰρ> γράμματα ἄφωνα ἢ φωνήεντα ἢ συνόλωσ ῥήματα καὶ ὀνόματα χαρίζεται ὁ θεός, ὅποτε καὶ γεννήσας φυτὰ τε αὐτὰ καὶ ζῶα ἐκάλεσεν ὡς πρὸς ἡγεμόνα τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐκ πάντων δι' ἐπιστήμην ἐχώρισεν, ἵν' ἐκάστοις τὰ οἰκεία ὀνόματα θῆται· “πᾶν” γὰρ φησιν “ὁ ἂν ἐκάλεσεν ὁ Ἀδάμ, τοῦτο ὄνομα τοῦ κληθέντος ἦν” (Gen. 2, 19).

64. εἴθ' ὅπου οὐδὲ τὰς ὀλοκλήρους θέσεις τῶν ὀνομάτων ὁ θεός ἠξίωσεν ἐπιφημίσειν, ἐπιτρέψας ἀνδρὶ σοφῶ, τῷ γένους ἀνθρώπων ἀρχηγέτη, τὸ ἔργον, ὑπονοεῖν ἄξιον, ὅτι μέρη τῶν ὀνομάτων ἢ συλλαβὰς ἢ γράμματα, οὐ φωνήεντα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄφωνα, αὐτὸς προσετίθει καὶ μεθῆρμοζε, καὶ ταῦτ' ἐπὶ προφάσει δωρεᾶς καὶ ὑπερβαλλούσης εὐεργεσίας; οὐκ ἔστιν εἰπεῖν.

65. ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα χαρακτηρῆς δυνάμεων εἰσι, βραχεῖς μεγάλων, αἰσθητοὶ νοητῶν, φανεροὶ ἀδήλων· αἱ δὲ δυνάμεις ἐν δόγμασιν ἀρίστοις, ἐν ἀψευδέσι καὶ καθαραῖς ὑπολήψεσιν, ἐν ψυχῆς βελτιώσεσιν ἐξετάζονται. τὸν δὲ ἔλεγχον λαμβάνειν εὐμαρῆς τὴν ἀρχὴν ποιησαμένοις ἀπὸ τοῦ νυνὶ μετονομασθέντος.

66. Ἀβρὰμ γὰρ ἐρμηνεύεται μετέωρος πατήρ, Ἀβραὰμ δὲ πατήρ ἐκλεκτὸς ἤχου. ἢ δὲ διαφέρει ταῦτ' ἀλλήλων, εἰσόμεθα σαφέστερον, ἐπειδὴν τὸ δηλούμενον ὑφ' ἑκατέρου πρότερον ἀναγνώμεν.

67. μετέωρον τοίνυν ἀλληγοροῦντές φαμεν τὸν ἀπὸ γῆς ἑαυτὸν εἰς ὕψος αἴροντα καὶ ἐπισκοποῦντα τὰ μετάρσια, μετεωροπόλον τε καὶ μετεωρολογικόν, ἐρευνῶντα τί ἡλίου μέγεθος, τίνες αὐτοῦ φοραί, πῶς τὰς ἐτησίους ὥρας διανέμει προσίων καὶ ἐξαναχωρῶν πάλιν ἰσοταχέσι ταῖς ἀνακυκλήσεσι, καὶ σελήνης περὶ φωτισμῶν, σχηματισμῶν, μειώσεως, αὐξήσεως, καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων κινήσεως, ἀπλανοῦς τε καὶ πεπλανημένης.

68. ἢ γὰρ τούτων ἐξέτασις οὐκ ἀφυοῦς καὶ ἀγόνου ψυχῆς ἔστιν, ἀλλ' ἐν τοῖς μάλιστα εὐφυοῦς καὶ δυναμένης ὀλοκλήρα καὶ τέλεια γεννᾶν ἔγγονα. διὸ καὶ τὸν μετεωρολογικὸν “πατέρα” εἶπεν, ὅτι οὐκ ἄγονος σοφίας.

69. τὰ μὲν οὖν τοῦ Ἀβρὰμ σύμβολα οὕτως ἀκριβοῦται, τὰ δὲ τοῦ Ἀβραάμ, ὡς ὑποδείξομεν· ἦν δὲ τρία, πατήρ καὶ ἐκλεκτὸς καὶ ἤχου. φαμέν δὴ τὴν μὲν ἠχώ τὸν προφορικὸν εἶναι λόγον – τοῦ γὰρ ζῶου ἡχείον ὄργανόν ἐστι τὸ φωνητήριον, – τούτου δὲ πατέρα τὸν νοῦν – ἀπὸ γὰρ διανοίας ὡσπερ ἀπὸ πηγῆς φέρεται τὸ τοῦ λόγου νᾶμα, – ἐκλεκτὸν δὲ τὸν τοῦ σοφοῦ· ὅ τι γὰρ ἄριστον, ἐν τούτῳ.

70. κατὰ μὲν οὖν τοὺς πρότερον χαρακτηρῆς ὁ φιλομαθῆς καὶ μετεωρολέσχης ἐσκιαγραφεῖτο, κατὰ δὲ τοὺς ἀρτίως ὑποτυπωθέντας ὁ φιλόσοφος, μᾶλλον δ' ὁ σοφὸς ἐδηλοῦτο. μηκέτ' οὖν ὀνομάτων ἀλλαγὴν ὑπολάβης χαρίζεσθαι τὸ θεῖον, ἀλλὰ διὰ συμβόλων ἠθῶν ἐπανόρθωσιν.

71. τὸν γὰρ πραγματευόμενον τὰ περὶ φύσεως οὐρανοῦ πρότερον, ὃν μαθηματικὸν ἔνιοι προσαγορεύουσιν, ἐπὶ τὴν μετουσίαν καλέσας ἀρετῆς σοφὸν καὶ ἀπέδειξε καὶ ὠνόμασεν, ἐπιφημίσας τὸν μεταχαραχθέντα τρόπον, ὡς μὲν Ἑβραῖοι εἵποιεν ἂν, Ἀβραὰμ, ὡς δ' ἂν Ἕλληνες, πατέρα ἐκλεκτὸν ἤχου.

72. τίνος γὰρ, φησὶν, ἔνεκα χορείας καὶ περιόδους ἀστέρων ἐρευνᾶς καὶ τοσοῦτον ἀπὸ γῆς ἄνω πρὸς αἰθέρα πεπήδηκας; ἄρ' ἵνα αὐτὸ μόνον τὰ ἐκεῖ περιεργάσῃ; καὶ τίς ἐκ τῆς τοσαύτης περιεργίας γένοιτ' ἂν ὠφέλεια; τίς καθαίρεισις ἡδονῆς; τίς ἐπιθυμίας ἀνατροπή; τίς λύπης ἢ φόβου κατάλυσις; ποῖα παθῶν, ἃ κλονεῖ καὶ συγχεῖ τὴν ψυχὴν, ἐκτομή;

73. καθάπερ γὰρ δένδρων οὐδὲν ὄφελος, εἰ μὴ καρπῶν οἰστικὰ γένοιτο, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον οὐδὲ φυσιολογίας, εἰ μὴ μέλλοι κτήσιν ἀρετῆς ἐνεγκεῖν· ὁ γὰρ καρπὸς αὐτῆς οὗτός ἐστι.

74. διὸ καὶ τῶν πάλαι τινὲς ἀγρῶ τὸν κατὰ φιλοσοφίαν ἀπεικάσαντες λόγον φυτοῖς μὲν ἐξωμοίωσαν τὸ φυσικὸν μέρος, αἱμασιαῖς δὲ καὶ περιβόλοις τὸ λογικόν, καρπῶ δὲ τὸ ἠθικόν, ὑπολαβόντες καὶ τὰ ἐν κύκλῳ τείχη φυλακῆς ἔνεκα τοῦ καρποῦ κατεσκευάσθαι πρὸς τῶν ἐχόντων καὶ τὰ φυτὰ δεδημιουργῆσθαι γενέσεως καρποῦ χάριν.

75. οὕτως οὖν ἔφασαν καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ δεῖν τὴν τε φυσικὴν καὶ λογικὴν πραγματείαν ἐπὶ τὴν ἠθικὴν ἀναφέρεσθαι, ἢ βελτιοῦται τὸ ἦθος κτήσεως ὁμοῦ καὶ χρήσεως ἀρετῆς ἐφιέμενον.

76. τοιαῦτα ἐδιδάχθημεν περὶ τοῦ λόγου μὲν μετονομασθέντος, ἔργῳ δὲ μεταβαλόντος ἀπὸ φυσιολογίας πρὸς τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν καὶ μεταναστάντος ἀπὸ τῆς περὶ τὸν κόσμον θεωρίας πρὸς τὴν τοῦ πεπονηκότος ἐπιστήμην, ἐξ ἧς εὐσέβειαν, κτημάτων τὸ κάλλιστον, ἐκτήσατο.

77. τὰ δὲ περὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Σάρας νῦν ἐροῦμεν· καὶ γὰρ αὕτη μετονομάζεται εἰς Σάρραν κατὰ τὴν τοῦ ἐνόμου στοιχείου πρόσθεσιν τοῦ ῥῶ. τὰ μὲν οὖν ὀνόματα ταῦτα, τὰ δὲ τυγχάνοντα μηνυτέον· ἐρμηνεύεται

Σάρα μὲν ἀρχή μου, Σάρρα δὲ ἄρχουσα. 78. τὸ μὲν οὖν πρότερον εἰδικῆς σύμβολον ἀρετῆς ἐστὶ, τὸ δ' ὕστερον γενικῆς. ὅσω δὲ γένος εἶδους διαφέρει κατὰ τὸ ἔλαττον, τοσούτω τὸ δεύτερον ὄνομα τοῦ προτέρου· τὸ μὲν γὰρ εἶδος καὶ βραχὺ καὶ φθαρτόν, τὸ δὲ γένος πολὺ τε αὐτὸ καὶ ἀφθαρτόν. 79. βούλεται δὲ ὁ θεὸς ἀντὶ μικρῶν καὶ φθαρτῶν μεγάλα καὶ ἀθάνατα χαρίζεσθαι, καὶ ἐμπρεπὲς αὐτῶ τὸ ἔργον. ἢ μὲν <γὰρ> ἐν τῷ σπουδαίῳ φρόνησις αὐτοῦ μόνου ἐστὶν ἀρχή, καὶ οὐκ ἂν ἀμάρτοι ὁ ἔχων, εἰ λέγοι· ἀρχή μου ἐστὶν ἢ ἐν ἐμοὶ φρόνησις· ἢ δὲ ταύτην τυπώσασα, ἢ γενικὴ φρόνησις, οὐκέτι τοῦ δεϊνός ἐστὶν ἀρχή, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ἀρχή. 80. τοιγαροῦν ἐκείνη μὲν ἢ ἐν εἶδει τῷ ἔχοντι συμφθαρήσεται, ἢ δὲ σφραγίδος τρόπον αὐτὴν τυπώσασα παντός ἀπηλλαγμένη θνητοῦ διατελέσει πρὸς αἰῶνα ἀφθαρτος. οὕτω καὶ τῶν τεχνῶν αἱ μὲν ἐν εἶδει συναπόλλυνται τοῖς κτησαμένοις, γεωμέτραις, γραμματικοῖς, μουσικοῖς· αἱ δὲ γενικαὶ μένουσιν ἀνώλεθροι. προσυπογράφει δὲ ἀναδιδάσκων ἐν ταύτῳ, ὅτι καὶ πᾶσα ἀρετὴ βασιλίς ἐστὶ καὶ ἄρχουσα καὶ ἡγεμονεύουσα τῶν κατὰ τὸν βίον πραγμάτων.

81. Ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰακώβ μετονομάζεσθαι συμβέβηκεν εἰς τὸν Ἰσραήλ, οὐκ ἀπὸ σκοποῦ. διὰ τί; ὅτι ὁ μὲν Ἰακώβ πτερνιστής, ὁ δὲ Ἰσραήλ ὄρων τὸν θεὸν καλεῖται. πτερνιστοῦ μὲν οὖν ἔργον ἀσκοῦντος ἀρετὴν τὰς βάσεις τοῦ πάθους, αἷς ἐφίδρυνται, καὶ εἴ τι ὀχυρὸν καὶ ἰδρυμένον ἐν αὐταῖς κινεῖν καὶ σαλεύειν καὶ ἀνατρέπειν – ταῦτα δὲ οὐ δίχα ἀγωνίας ἀκονιτὶ φιλεῖ γίνεσθαι, ἀλλ' ἐπειδὴν τις τοὺς φρονήσεως ἀθλους διαθλῶν γυμνάζεται τε τὰ τῆς ψυχῆς γυμνάσματα καὶ πρὸς τοὺς ἀντιπάλους καὶ τραχηλίζοντας αὐτὴν λογισμοὺς παλαίη, – τοῦ δὲ τὸν θεὸν ὄρωντος τὸ μὴ ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος ἀστεφάνωτον ἐξελεῖν, ἀλλὰ τὰ ἐπὶ τῇ νίκῃ βραβεῖα ἄρασθαι. 82. τίς δ' ἂν εὐανθέστερος καὶ ἐπιτηδειότερος πλέκοιτο νικηφόρῳ ψυχῇ στέφανος ἢ δι' οὗ τὸν ὄντα δυνήσεται θεωρεῖν ὀξυδερκῶς; καλὸν γε ἀσκητικῆ ψυχῇ πρόκειται τὸ ἀθλῶν, ἐνοματωθῆναι πρὸς τὴν τοῦ μόνου θέας ἀξίου τηλαυγῆ κατανόησιν. 83. ἀξιὸν δὲ ἀπορῆσαι, διὰ τί ὁ μὲν Ἀβραάμ, ἀφ' οὗ μετωνομάσθη, τῆς αὐτῆς προσρησεως ἀξιούται μηκέτι καλούμενος ὀνόματι τῷ προτέρῳ, ὁ δὲ Ἰακώβ προσρηθεὶς Ἰσραήλ οὐδὲν ἦττον αὐθὶς πάλιν Ἰακώβ ἐπὶ πλέον ὀνομάζεται. λεκτέον οὖν ὅτι καὶ ταῦτα χαρακτηρῆς εἰσιν, οἷς ἡ διδακτικὴ τῆς ἀσκητικῆς ἀρετῆς διαφέρει. 84. ὁ μὲν γὰρ διδασκαλίᾳ βελτιωθείς, εὐμοίρου λαχὼν φύσεως, ἢ περιποιεῖ τὸ ἄληστον αὐτῷ διὰ συνεργοῦ μνήμης, μονῆ χρηταί, ὧν ἔμαθεν ἀπρὶξ ἐπειλημμένος καὶ βεβαίως περιεχόμενος· ὁ δ' ἀσκητῆς ἐπειδὴν γυμνάσεται συντόνωσ, διαπνεῖ πάλιν καὶ ὑπανιέται, συλλεγόμενος καὶ ἀνακτώμενος τὴν ἐκ τοῦ πονεῖν τεθρυμμένην δύναμιν, καθάπερ καὶ οἱ τὰ σώματα ἀλειφόμενοι· καὶ γὰρ οὗτοι περὶ τὴν ἀσκησιν καμόντες, ὡς μὴ κατὰ τὸ παντελὲς αὐτοῖς ἀπορῶραγεῖν αἱ δυνάμεις διὰ τὸ σφοδρὸν καὶ σύντονον τῆς ἀθλήσεως, ἔλαιον ἐπιχέουσιν. 85. εἴθ' ὁ μὲν διδαχθεὶς ἀθανάτῳ χρώμενος ὑποβλεῖ τὴν ὠφέλειαν ἔναυλον καὶ ἀθάνατον ἴσχει, μὴ τρεπόμενος· ὁ δ' ἀσκητῆς καὶ τὸ ἐκούσιον ἔχων αὐτὸ μόνον καὶ τοῦτο γυμνάζων καὶ συγκροτῶν, ἵνα τὸ οἰκείον πάθος τῷ γενητῷ καταβάλλῃ, κἂν τελειωθῇ, καμῶν πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἐπάνεισι γένος. 86. τλητικώτερος μὲν γὰρ οὗτος, εὐτυχέστερος δ' ἐκεῖνος· ὁ μὲν γὰρ χρηταί διδασκάλῳ ἑτέρῳ, ὁ δ' ἐξ ἑαυτοῦ ζητεῖ τε καὶ σκέπτεται καὶ πολυπραγμονεῖ, μετὰ σπουδῆς ἐρευνῶν τὰ φύσεως, ἀδιαστάτῳ χρώμενος καὶ συνεχεῖ πόνῳ. 87. διὰ τοῦτο τὸν μὲν Ἀβραάμ, ἐπειδὴ μένειν ἔμελλεν ἐν ὁμοίῳ, μετωνόμασεν ὁ ἄτρεπτος θεός, ἵν' ὑπὸ τοῦ ἐστῶτος καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχοντος τὸ μέλλον στήσεσθαι παγίως ἰδρυθῇ, τὸν δὲ Ἰακώβ ἄγγελος ὑπηρετῆς τοῦ θεοῦ, λόγος, ἵν' ὁμολογηθῇ μηδὲν εἶναι τῶν μετὰ τὸ ὄν ἀκλινοῦς καὶ ἀρῶρεπυῶς αἴτιον βεβαιότητος, ἀλλ' ἀρμονίας τῆς ὡς ἐν ὀργάνῳ μουσικῷ περιεχούσης ἐπιτάσεις καὶ ἀνέσεις φθόγγων πρὸς τὴν τοῦ μέλους ἔντεχνον κρᾶσιν.

88. Ἀλλὰ τριῶν ὄντων τοῦ γένους ἀρχηγῶν, οἱ μὲν ἄκροι μετωνομάσθησαν, Ἀβραάμ τε καὶ Ἰακώβ, ὁ δὲ μέσος Ἰσαὰκ τῆς αὐτῆς ἔλαχεν εἰς αἰεὶ προσρησεως. διὰ τί; ὅτι ἢ μὲν διδακτικὴ ἀρετὴ καὶ ἀσκητικὴ δέχονται τὰ πρὸς βελτίωσιν – ἐφίεται γὰρ δὴ ὁ μὲν διδασκόμενος ἐπιστήμης ὧν ἀγνοεῖ, ὁ δὲ ἀσκήσει χρώμενος στεφάνων καὶ τῶν προκειμένων ἀθλῶν φιλοπόνῳ καὶ φιλοθεάμονι ψυχῇ, – τὸ δ' αὐτοδίδακτον καὶ αὐτομαθὲς γένος, ἅτε φύσει μᾶλλον ἢ ἐπιτηδεύσει συνιστάμενον, ἐξ ἀρχῆς ἴσον καὶ τέλειον καὶ ἄρτιον ἠνέχθη, μηδενὸς ἐνδέοντος τῶν εἰς πλήρωσιν ἀριθμοῦ. 89. ἀλλ' οὐχ ὁ τῶν τοῦ σώματος ἐπιτηδείων προστάτης Ἰωσήφ· ἀλλάττει γὰρ τοῦνομα, Ψονθομφανήχ ὑπὸ τοῦ τῆς χώρας βασιλέως ἐπικληθεὶς (Gen. 41, 45). ὄν δὲ λόγον ἔχει καὶ ταῦτα, μηνυτέον. Ἰωσήφ ἐρμηνεύεται πρόσθεμα· πρόσθηκη δ' ἐστὶ τῶν φύσει τὰ θέσει, χρυσός, ἀργυρός, κτήματα, πρόσοδοι, οἰκετῶν θεραπείαι, κειμηλίῳν καὶ ἐπίπλων καὶ τῆς ἄλλης περιουσίας ἀφθονοὶ ὕλαι, τῶν ἡδονῆς ποιητικῶν ἀμήχανοι τὸ πλῆθος παρασκευαί. 90. ὧν τὸν ποριστὴν καὶ ἐπιμελητὴν Ἰωσήφ ὀνόματι εὐθυβόλῳ καλεῖσθαι συμβέβηκε πρόσθεμα, ἐπεὶ τῶν ἐξωθεν ἐπεισοδιαζομένων καὶ προστιθεμένων τοῖς κατὰ φύσιν προστασίαν ἀνήπτει. μαρτυροῦσι δ' οἱ χρησιμοὶ δηλοῦντες ὅτι τὰς τροφὰς τῆς σωματικῆς χώρας

άπάσης, Αιγύπτου, θησαυρισάμενος ἐσιτάρχει (Gen. 41, 48). **91.** τοιοῦτος μὲν τις ὁ Ἰωσήφ ἐκ τῶν γνωρισμάτων γνωρίζεται· ὁ δὲ Ψονθομφανήχ ποιός ἐστι, θεασώμεθα. ἐρμηνεύεται οὖν ἐν ἀποκρίσει στόμα κρῖνον. οἶεται γὰρ πᾶς ἄφρων τὸν πολυχρήματον καὶ περιζῶρέομενον ταῖς ἐκτὸς οὐσίαις εὐθύς εἶναι καὶ εὐλόγιστον, ἱκανὸν μὲν πρὸς ἃ ἂν πύθηταί τις ἀποκρίνασθαι, ἱκανὸν δὲ καὶ δι' ἑαυτοῦ γνώμας εἰσηγήσασθαι συμφερούσας, καὶ συνόλως τὸ φρόνιμον ἐν τῷ τυχηρῷ τίθεται, δέον ἔμπαλιν τὸ τυχηρὸν ἐν τῷ φρονίμῳ· ἄξιον γὰρ τὸ ἄστατον ὑπὸ τοῦ ἐστῶτος ἡνιοχεῖσθαι. **92.** καὶ μὴν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν ὁμογάστριον ὁ μὲν πατὴρ Βενιαμίν, ἡ δὲ μήτηρ υἱὸν ὀδύνης προσαγορεύει (Gen. 35, 18), φυσικώτατα· μεταληφθεὶς γὰρ ὁ Βενιαμίν ἐστὶν υἱὸς ἡμερῶν, ἡμέρα δὲ τῷ ἀφ' ἡλίου αἰσθητῶ φωτὶ καταλάμπεται, τούτῳ δὲ τὴν κενὴν δόξαν ἐξομοιοῦμεν. **93.** ἔχει γὰρ τινα λαμπρότητα αἰσθητὴν ἐν τοῖς παρὰ τῶν πολλῶν καὶ ἀγελαίων ἐπαίνοις, ἐν τοῖς γραφομένοις ψηφίσμασιν, ἐν ταῖς ἀνδριάντων καὶ εἰκόνων ἀναθέσεσιν, ἐν πορφύραις καὶ στεφάνοις χρυσοῖς, ἐν ἄρμασι καὶ τεθρίπποις καὶ παραπομπαῖς ὄχλων. ὁ τούτων οὖν ζηλωτῆς εἰκότως υἱὸς ἡμερῶν, αἰσθητοῦ φέγγους καὶ τῆς περὶ τὴν κενὴν δόξαν λαμπρότητος, ὠνομάσθη. **94.** οὗτο ὁ πρεσβύτερος λόγος καὶ πατὴρ ὄντως εὐθυβόλον καὶ κύριον ὄνομα αὐτῷ τίθεται, ἡ δὲ παθοῦσα ψυχὴ τὸ ᾧ πέπονθεν ἀρμόττον· ὀδύνης γὰρ υἱὸν καλεῖ. διὰ τί; ὅτι οἱ ἐν ταῖς κεναῖς φερόμενοι δόξαις ὑπολαμβάνονται μὲν εὐδαιμονεῖν, πρὸς ἀλήθειαν δὲ κακοδαιμονοῦσι. **95.** τὰ γὰρ ἀντιπνέοντα πολλά, βασκανία, φθόνοι, συνεχεῖς ἔριδες, φιλονεικίαι ἀκατάλλακτοι μέχρι θανάτου, δυσμένειαι παισὶ παίδων κατὰ διαδοχὰς παραδιδόμεναι, κληρὸς οὐ κτητός. **96.** ἀναγκαίως οὖν ὁ θεοφράδμων ἐν αὐταῖς ὠδίσι ἀποθνήσκουσαν, ἡ τίκτει κενοδοξίαν, παρέστησεν· “ἀπέθανε” γὰρ φησι “Ραχήλ δυστοκήσασα” (Gen. 35, 16, 19), ἐπειδὴ τῷ ὄντι ψυχῆς ἐστὶ θάνατος δόξης αἰσθητῆς καὶ κενῆς σπορά τε καὶ γέννησις.

97. Τί δ'; οἱ τοῦ Ἰωσήφ παῖδες, Ἐφραῖμ τε καὶ Μανασσῆς, οὐ πάνυ φυσικῶς ἐξωμοιοῦντο δυσὶ τοῖς πρεσβυτάτοις υἱοῖς τοῦ Ἰακώβ, Ρουβὴν τε καὶ Συμεών; λέγει γὰρ· “οἱ δύο υἱοὶ σου, οἱ γενόμενοι ἐν Αἰγύπτῳ πρὸ τοῦ με ἐλθεῖν εἰς Αἰγύπτον, ἐμοὶ εἰσὶν· Ἐφραῖμ καὶ Μανασσῆς ὡς Ρουβὴν καὶ Συμεὼν ἔσονταί μοι” (Gen. 48, 5). τίνα οὖν τρόπον οἱ δύο τοῖς δυσὶν ἐφαρμόζονται, θεασώμεθα. **98.** Ρουβὴν μὲν σύμβολον εὐφυΐας ἐστὶν – ἐρμηνεύεται γὰρ ὄρων υἱός, ἐπειδὴ πᾶς ὁ εὐθιξία καὶ εὐφυΐα χρώμενος ὁρατικός, – Ἐφραῖμ δὲ, ὡς πολλάκις εἶπομεν ἐν ἑτέροις, μνήμη – μεταληφθεὶς γὰρ ἐστὶ καρποφορία, καρπὸς δὲ ψυχῆς ἄριστος ἡ μνήμη – συγγενὲς δὲ οὐδὲν ἕτερον οὕτως [τῷ] ἑτέρῳ, ὡς εὐφυεῖ τὸ μεμνήσθαι. **99.** πάλιν ὁ Συμεὼν ὄνομα μαθήσεως καὶ διδασκαλίας ἐστὶν – εἰσακοῆ γὰρ ἐρμηνεύεται, – μανθάνοντος δ' ἴδιον ἀκούειν τε καὶ προσέχειν τοῖς λεγομένοις, ὁ δὲ Μανασσῆς ἀναμνήσεως σύμβολον· καλεῖται γὰρ ἐκ λήθης. **100.** τῷ δ' ἐκ λήθης ἔξω προϊόντι συμβαίνει κατὰ τὸ ἀναγκαῖον ἀναμνησκέσθαι· μαθήσεως δὲ ἀνάμνησις οἰκείον. πολλάκις γὰρ τοῦ μανθάνοντος ἀπορῶεῖ τὰ θεωρήματα μὴ δυναμένου δι' ἀσθένειαν κρατεῖν καὶ πάλιν ἐξ ἀρχῆς ὑπαναπλεῖ. τὸ μὲν οὖν τῆς ἀπορῶεως πάθος ὀνομάζεται λήθη, τὸ δὲ τῆς παλιρῶεως ἀνάμνησις. **101.** ἄρ' οὐ προσφυῶς εὐφυΐα μὲν [ἡ] μνήμη, μαθήσει δὲ ἀνάμνησις ἐφαρμόζεται; καὶ μὴ ὄν λόγον ἔχει Συμεὼν πρὸς Ρουβὴν, τὸ δ' ἐστὶ μάθησις πρὸς φύσιν, τοῦτον ἔχει λόγον Μανασσῆς πρὸς Ἐφραῖμ, τὸ δ' ἐστὶ πρὸς μνήμην ἀνάμνησις. **102.** ὡς γὰρ τὸ εὐφύες ἄμεινον τοῦ μανθάνοντος – τὸ μὲν γὰρ ἔοικεν ὀράσει, τὸ δὲ ἀκοῆ· ἀκοῆ δὲ ὀράσεως τὰ δευτέρω φέρεται, – οὕτω τὸ μνημονικὸν τοῦ ἀναμνησκομένου πανταχοῦ κρεῖττον, ὅτι τὸ μὲν λήθη κέκραται, τὸ δὲ ἀμιγὲς καὶ ἄκρατον ἐξ ἀρχῆς ἄχρι τέλους διαμένει.

103. Καὶ μὴν τὸν γε τοῦ ἀρχιπροφήτου πενθερὸν τοτὲ μὲν Ἰοθὼρ τοτὲ δὲ Ραγουήλ οἱ χρησμοὶ καλοῦσιν· Ἰοθὼρ μὲν, ὅταν τῷφος εὐήμερῃ· μεταληφθεὶς γὰρ ἐστὶ περισσός, περιττὸν δὲ ἀψευδεῖ βίῳ τῷφος, γέλωτα μὲν τὰ ἴσα καὶ ἀναγκαῖα τῷ βίῳ τιθέμενος, τὰ δὲ πλεονεξίας ἄνισα σεμνύνων. **104.** οὗτος καὶ ἀνθρώπεια θείων καὶ ἔθνη νόμων καὶ βέβηλα ἱερῶν καὶ θνητὰ ἀθανάτων καὶ συνόλως τὸ δοκεῖν τοῦ εἶναι προτιμᾶ. καὶ ἐπιτολμήσας αὐτοκέλευστος εἰς τὴν τοῦ συμβούλου παρέρχεται τάξιν, ὑψηγούμενος τῷ σοφῷ [μῆ] ἀναδιδάσκειν ἃ μόνον μανθάνειν ἄξιον, “τὰ προστάγματα τοῦ θεοῦ καὶ τὸν νόμον” (Exod. 18, 20), ἀλλὰ <μη> τὰ πρὸς ἀλλήλους ἀνθρώπων συμβόλαια, τῆς ἀκοινωνήτου σχεδὸν αἷτια κοινωνίας. καὶ ὁ μέγας πάντα πειθαρχεῖ, νομίσας ἀρμόττον εἶναι μικροῖς μὲν τὰ μικρά, μεγάλοις δὲ τὰ μεγάλα δίκαια τίθεσθαι (ibid. 22, 24). **105.** μεταβαλὼν δὲ πολλάκις ὁ δοκησίσοφος οὗτος καὶ μεταβάς ἀπὸ τῶν θρεμμάτων, ἃ δὴ τυφλὸς ἔλαχεν ἡνιοχεῖν, ἀναζητήσας τὴν θείαν ἀγέλην μέρος οὐ μεμπτὸν αὐτῆς γίνεται, θαυμάσας τῆς φύσεως τὸν ἀγελάρχην καὶ τῆς ἐπιστασίας ἀγάμενος, ἢ χρῆται πρὸς τὴν τῶν ἑαυτοῦ θρεμμάτων ἐπιμέλειαν· ἐρμηνεύεται γὰρ Ραγουήλ (Exod. 2, 18) ποιμασία θεοῦ. **106.** τὸ μὲν κεφάλαιον εἰρηται, τὰς δὲ πίστεις ὑψηγήσεται. πρῶτον μὲν θεραπευτὴν αὐτὸν κρίσεως καὶ δίκης εἰσηγεῖται· ἡ γὰρ προσηγορία τῆς Μαδιάμ μεταληφθεῖσα ἐκ κρίσεως ὀνομάζεται. διττὸν δὲ τοῦτο. δηλοῖ

γὰρ τὸ μὲν ἔκκρισιν καὶ ἀπόκρισιν, ἢ καὶ τοῖς ἀγωνισταῖς κατὰ τοὺς ἱεροὺς ἀγῶνας λεγομένους εἴωθε συμβαίνειν· μυριοὶ γὰρ ἀνεπιτήδευοι φανέντες ἤδη πρὸς τῶν ἀθλοθετῶν ἐξεκρίθησαν. **107.** οὗτοι [τε] τελεταῖς ἀνιέροις ταῖς Βεελφεγῶρ τελεσθέντες (Num. 25, 3) καὶ τὰ τοῦ σώματος στόμια πάντα εὐρύναντες πρὸς τὴν τῶν ἔξωθεν ἐπιχειομένων ῥευμάτων ὑποδοχὴν – ἐρμηνεύεται γὰρ Βεελφεγῶρ ἀνωτέρω στόμα δέρματος – κατέκλυσαν τὸν ἡγεμόνα νοῦν καὶ ἀφείσαν εἰς βυθὸν ἔσχατον, ὡς μὴδ’ ἀνανήξασθαι μὴδὲ μικρὸν ὅσον δυνηθῆναι ἀνασχεῖν. **108.** καὶ τοῦτο ἔπαθεν, ἕως ὃ εἰρηνικὸς καὶ ἱερεὺς τοῦ θεοῦ (ibid. 12, 13) τρανός, Φινεές, ὑπέρμαχος αὐτοκέλευστος ἦλθε, φύσει μισοπόνηρος ὢν καὶ ζήλω τῶν καλῶν κατεσχημένος· ᾧ σειρομάστιν λαβόντι, τὸ δ’ ἐστὶν ἡκονημένον καὶ ὀξὺν λόγον, μαστεύειν καὶ ἀναζητεῖν ἕκαστα ἱκανόν, ἐξεγένετο μὴ φενακισθῆναι, ῥώμη δὲ καρτερᾷ χρησαμένῳ κατακεντησάμενος διὰ τῆς μήτρας τὸ πάθος (ibid. 7, 8), ἵνα μὴδὲν ἔτι κακὸν θεήλατον τίκτη. **109.** πρὸς τούτους καὶ ὁ μέγιστος ἐνίσταται τῷ ὁρατικῷ γένει πόλεμος, ἐν ᾧ τῶν διαγωνισαμένων “διεφώνησεν οὐδεὶς” (Num. 31, 49), ἀλλ’ ἄτρωτος καὶ σῶος ἐπανήλθε, τοῖς νικητηρίοις ἀναδούμενος στεφάνοις. **110.** ἐν μὲν δὴ τοῦτο ἐκ τῆς Μαδιάμ ἐδηλοῦτο· ἕτερον δὲ τὸ κριτικὸν καὶ δικαστικὸν εἶδος, ὃ καὶ κατ’ ἐπιγαμίαν οἰκειοῦται γένει τῷ προφητικῷ. “τῷ ἱερεῖ”, φησὶν οὖν, τῆς κρίσεως καὶ τῆς δίκης “εἰσὶν ἑπτὰ θυγατέρες” (Exod. 2, 16), συμβολικῶς αἱ τοῦ ἀλόγου δυνάμεις, γονὴ τε καὶ φωνὴ καὶ πέντε αἰσθήσεις, ποιμαίνουσαι τὰ πρόβατα τοῦ πατρὸς. **111.** διὰ γὰρ τῶν ἑπτὰ δυνάμεων τούτων αἱ προβάσεις καὶ παραυξήσεις τοῦ πατρὸς νοῦ ταῖς ἐγγινομέναις καταλήψεσι συνίστανται. παραγενόμεναι δ’ ἐπὶ τὰ οἰκεία ἐκάστη, χρώματα μὲν καὶ σχήματα ὄρασις, φωνὰς δὲ ἀκοή, ἀτμούς δὲ ὄσφρησις, χυλοὺς δὲ γεῦσις καὶ αἱ ἄλλαι πρὸς τὰ ἀρμόττοντα ἑαυταῖς, “ἀντλοῦσι” τρόπον τινὰ τὰ ἐκτὸς αἰσθητά, “ἕως ἂν πληρῶσωσι τὰς τῆς ψυχῆς δεξαμενάς, ἐξ ὧν ποτίζουσι τὰ πρόβατα τοῦ πατρὸς” (ibid.), τὴν καθαρωτάτην λέγω τοῦ λογισμοῦ ποίμνην, ἀσφάλειαν καὶ κόσμον περιφέρουσαν ἐν ταύτῳ. **112.** παραγενόμενοι δ’ οἱ φθόνου καὶ βασκανίας ἑταῖροι, πονηρᾶς ἀγέλης ἡγεμόνες, ἐλαύνουσιν αὐτὰς τῆς κατὰ φύσιν χρήσεως (ibid. 17). αἱ μὲν γὰρ τὰ ἐκτὸς ἄγουσιν εἰσὼ πρὸς οἷα δικαστὴν καὶ βασιλέα τὸν νοῦν, ἵν’ ἄρχοντι χρώμεναι τῷ βελτίστῳ κατορθώσιν. **113.** οἱ δ’ ἀντικαθῆναι διώκοντες καὶ τάναντία παραγγέλλοντες, ἔξω τὸν νοῦν ἐπισπᾶσθαι καὶ ἀγώγιμα παραδιδόναι τὰ φαινόμενα, μέχρις “ἀναστᾶς” ὃ τέως ἡρεμεῖν τρόπος δοκῶν φιλάρετος καὶ ἐπιθειάσας, ὄνομα Μωυσῆς, ὑπερασπίσει καὶ “ῥύσεται αὐτὰς” τῶν κατεχόντων, ποτίμοις λόγοις θρέψας τὴν τοῦ πατρὸς ποίμνην (ibid.). **114.** ἐκφυγοῦσαι δὲ τὴν ἐπίθεσιν τῶν διανοίας μὲν ἐχθρῶν, τὰ δὲ περιήματα ὡσπερ ἐν τραγωδίᾳ μόνᾳ ἐζηλωκότων οὐκέτι πρὸς Ἰσθόρ, ἀλλὰ πρὸς Ῥαγουήλ ἀφικνοῦνται (ibid. 17, 18). καταλελοίπασιν μὲν γὰρ τὴν πρὸς τῷ φον συγγένειαν, ὠκείωνται δὲ ἀγωγῇ νομίμῳ, μοῖρα τῆς ἱερᾶς ἀγέλης ἀξιώσασαι γενέσθαι, ἧς ὁ θεῖος ἀφηγεῖται λόγος, ὡς δηλοῖ τοῦνομα· ποιμασία γὰρ ἐστὶ θεοῦ. **115.** ποίμνης δ’ ἐπιμελουμένου τῆς ἰδίας, ἐξ ἐτοίμου ἀγαθὰ πάρεστιν ἀθρόα τοῖς πειθαρχοῦσι καὶ μὴ ἀφηνιάζουσι τῶν θρεμμάτων. ἄδεται δὲ καὶ ἐν ὕμνοις ἄσμα τοιοῦτον· “κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει” (Psalm. 22, 1). **116.** πεύσεται οὖν εἰκότως ὁ ποιμὴν <καὶ> βασιλεῖ χρώμενος τῷ θεῷ λόγῳ νοῦς τῶν ἑπτὰ θυγατέρων αὐτοῦ· διὰ τί συντείνασαι μετὰ πολλοῦ τάχους τήμερον ἀφῆχθε (Exod. 2, 18); πρότερον γὰρ ὅτ’ ἐνετυγχάνετε τοῖς αἰσθητοῖς, μακρὸν χρόνον ἔξω διατριβοῦσαι μόλις ἐπανήγετε δελεαζόμεναι πρὸς αὐτῶν· νυνὶ δ’ οὐκ οἶδ’ ὅ τι παθοῦσαι συντόμως παρὰ τὸ εἰωθὸς ἐπανήκετε. **117.** φήσουσιν οὖν, ὅτι οὐκ αὐταῖ γεγόνασιν αἰτίαι τοῦ τὸν δίαυλον ἐπὶ τὰ αἰσθητά καὶ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἀπνευστὶ καὶ μετὰ πολλῆς ῥύμης δραμεῖν, ἀλλ’ ὁ ῥυσάμενος αὐτὰς ἄνθρωπος ἀπὸ τῶν τῆς ἀγρίας ἀγέλης ποιμένων. Αἰγύπτιον δὲ καλοῦσι Μωυσῆν (ibid. 19), τὸν οὐ μόνον Ἑβραῖον, ἀλλὰ καὶ τοῦ καθαρωτάτου γένους ὄντα Ἑβραίων, ὃ ἱερᾶται μόνον, οὐ δυνάμεναι τὴν ἑαυτῶν φύσιν ὑπερβῆναι. **118.** μεθόριοι γὰρ αἱ αἰσθήσεις οὔσαι [τῶν] νοητῶν τε καὶ αἰσθητῶν ἀγαπητὸν ἐὰν ἐκατέρων ἐφίωται, ἀλλὰ μὴ ὑπὸ μόνων τῶν αἰσθητῶν ἄγωνται· τὸ δ’ οἶεσθαι ὅτι μόνοις ποτὲ τοῖς κατὰ διάνοιαν ἐπανέξουσιν εὐήθεια πολλή. οὐ χάριν ἀμφοτέρω τιθέασιν, διὰ μὲν τοῦ “ἄνθρωπος” τὰ μόνῳ λόγῳ θεωρητὰ μνηύουσαι, διὰ δὲ τοῦ “Αἰγύπτιος” παριστᾶσαι τὰ αἰσθητά. **119.** ταῦτ’ ἀκούσας καὶ πάλιν πεύσεται· “ποῦ ἐστίν” ὁ ἄνθρωπος (ibid. 20); ἐν τίνι μέρει τῶν καθ’ ὑμᾶς οἰκεῖ τὸ λογικὸν εἶδος; “ἵνα τί αὐτὸν” ῥαδίως οὕτω “καταλελοίπατε” (ibid.), ἀλλ’ οὐχ ἅπαξ ἐντυχοῦσαι περιέσχετε κτήμα κάλλιστον καὶ λυσιτελέστατον ἑαυταῖς; **120.** ἀλλ’ εἰ μὴ πρότερον, νῦν “αὐτὸν καλέσατε, ὅπως ἂν φάγη” (ibid.) καὶ τραφῆ ταῖς ὑμετέραις βελτιώσεσι καὶ πρὸς αὐτὸν οἰκειώσεσι. τάχα γὰρ καὶ οἰκήσει παρ’ ἡμῖν καὶ τὸ πτηνὸν καὶ [τὸ] θεοφόρητον καὶ προφητικὸν γένος, ὄνομα Σεπφώραν, ἄξεται (ibid. 21).

121. Ταῦτα καὶ περὶ τούτων. ἀλλὰ καὶ τὸν Ὠσηὲ μετονομάζει Μωυσῆς εἰς τὸν Ἰησοῦν (Num. 13, 17), τὸν ποιὸν εἰς ἕξιν μεταχαράττων. Ὠσηὲ μὲν γὰρ ἐρμηνεύεται ποιὸς οὗτος, Ἰησοῦς δὲ σωτηρία κυρίου, ἕξω

ὄνομα τῆς ἀρίστης. **122.** ἔξεις γὰρ τῶν κατ' αὐτὰς ποιῶν ἀμείνους, ὡς μουσικὴ μουσικοῦ καὶ ἰατρικὴ ἰατροῦ καὶ παντὸς τεχνίτου τέχνη ποιά, καὶ αἰδιότητα καὶ δυνάμει καὶ τῇ περὶ τὰ θεωρήματα ἀπταιστώ ἀκρότητι. ἡ μὲν γὰρ ἔξις αἰδιον, ἐνεργοῦν, τέλειον, ὁ δὲ ποιὸς θνητόν, πάσχον, ἀτελές· κρεῖττον δὲ θνητοῦ μὲν τὸ ἀφθαρτον, πάσχοντος δὲ τὸ δρῶν αἴτιον, τὸ δὲ τέλειον ἀτελοῦς. **123.** οὕτω μετεχαράχθη καὶ τὸ τοῦ λεχθέντος νόμισμα πρὸς ἰδέαν βελτίονα. ὁ δὲ Χάλεβ καὶ αὐτὸς ὅλος ἀλλάττεται “ἐγένετο” γὰρ φησι “πνεῦμα ἕτερον ἐν αὐτῷ” (Num. 14, 24), ὥσανεὶ τοῦ ἡγεμονικοῦ μεταβαλόντος πρὸς ἄκραν τελειότητα. **124.** καὶ γὰρ ἐρμηνευθεὶς ἐστι Χάλεβ πᾶσα καρδιά· τοῦτο δὲ σύμβολον τοῦ μὴ ἐκ μέρους ἐπαμφοτερίζουσιν καὶ ἀντιθρόπευσαν, ἀλλ' ὅλην δι' ὅλου τὴν ψυχὴν μεταβεβλήσθαι πρὸς τὸ δόκιμον, κἂν εἴ τι μὴ πάνυ ἐπαινετὸν εἶη, λόγοις τοῖς περὶ μετανοίας ἐξοικίσασαν· οὕτω γὰρ ἐκνιψαμένη τὰ καταρῶν παίνοντα καὶ τοῖς φρονήσεως λουτροῖς χρησαμένη καὶ καθαρσίαις ἐμελλε φαιδρύνεσθαι.

125. Τὸν δὲ ἀρχιπροφήτην συμβέβηκεν εἶναι πολυώνυμον. ὅποτε μὲν γὰρ τοὺς χρησιμωδουμένους χρησμοὺς ἐρμηνεύων ὑφηγεῖται, προσαγορεύεται Μωυσῆς· ὅποτε δ' εὐχόμενος εὐλογεῖ τὸν λεῶν, ἄνθρωπος θεοῦ (Deut. 33, 1)· ἡνίκα δὲ Αἴγυπτος τὰς ὑπὲρ τῶν ἀσεβηθέντων δίκας ἐκτίνει, τοῦ βασιλεύοντος τῆς χώρας Φαραὼ θεός (Exod. 7, 1). **126.** διὰ τί δέ; ὅτι τὸ μὲν νόμους μεταγράφειν ἐπ' ὠφελεία τῶν ἐντευξομένων ψηλαφῶντός ἐστι καὶ διὰ χειρὸς ἔχοντος ἀεὶ τὰ θεῖα καὶ ἀνακεκλημένου (Exod. 24, 1) ὑπὸ τοῦ θεσπιωδοῦ νομοθέτου καὶ εὐλογοῦτος παρ' αὐτοῦ μεγάλην δωρεάν, ἐρμηνείαν καὶ προφητείαν νόμων ἱερῶν· μεταληφθεὶς γὰρ Μωυσῆς καλεῖται λῆμμα, δύναται δὲ καὶ ψηλάφημα διὰ τὰς εἰρημένους αἰτίας. **127.** τὸ δὲ γε εὐχεσθαι καὶ εὐλογεῖν οὐκ ἐστι τοῦ τυχόντος, ἀλλ' ἀνθρώπου τὴν πρὸς γένεσιν μὴ ἑωρακότος συγγένειαν, προσκεκληρωκότος δὲ ἑαυτὸν τῷ πάντων ἡγεμόνι καὶ πατρὶ. **128.** ἀγαπητὸν γὰρ, εἴ τῳ ἐξεγένετο εὐλογιστῖα χρῆσθαι, τὸ δὲ γε καὶ ἑτέροις περιποιεῖν τὸ ἀγαθόν, τοῦτο μείζονος καὶ τελειότερας ψυχῆς καὶ ὡς ἀληθῶς θειαζούσης ἦν ἐπάγγελμα, ἧς ὁ τυχὼν εἰκότως θεὸς κεκλήσεται. θεὸς δὲ ὁ αὐτὸς οὗτος ἄτε σοφὸς ὢν καὶ διὰ τοῦτ' ἀρχῶν παντὸς ἀφρονος, κἂν εἰ τοῖς βασιλείαις σκῆπτροις ἐκεῖνος ἐφιδρῦοιτο μεγαλαυχῶν καὶ διὰ τοῦτο οὐχ ἥκιστα. **129.** βούλεται γὰρ ὁ τῶν ὅλων ἡγεμὼν, κἂν ἀφόρητα ἀδικοῦντές τινες μέλλωσι κολάζεσθαι, παραιτητὰς ἔχειν τοὺς ἐντευξομένους ὑπὲρ αὐτῶν, οἱ τὴν τοῦ πατρὸς ἴλεω δύναμιν ἀπομιμούμενοι μετριώτερον καὶ φιλανθρωπότερον χρῆσονται ταῖς τιμωρίαις· θεοῦ δὲ τὸ εὐεργετεῖν ἴδιον.

130. Αποχρώντως οὖν περὶ τῆς τῶν ὀνομάτων ἀλλαγῆς τε καὶ μεταθέσεως εἰρηκότες ἐπὶ τὰ ἐξῆς τῆς ἐφόδου τρεψόμεθα κεφάλαια. εἶπετο δ' εὐθὺς ἡ γένεσις Ἰσαὰκ· καλέσας γὰρ τὴν μητέρα αὐτοῦ Σάρραν ἀντὶ Σάρας φησι τῷ Αβραάμ· “δώσω σοι <ἐξ αὐτῆς> τέκνον” (Gen. 17, 16). **131.** ἐν μέρει δ' ἕκαστον ἀκριβωτέον. ὁ τοίνυν κυρίως διδοὺς ὅτιοῦν ἴδιόν τι πάντως ἑαυτοῦ δίδωσιν· εἰ δὲ τοῦτ' ἀψευδές ἐστι, γένοιτ' ἂν Ἰσαὰκ οὐχ ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ συνώνυμος τῆς ἀρίστης τῶν εὐπαθειῶν, χαρᾶς, γέλωτος, ὁ ἐνδιάθετος υἱὸς θεοῦ τοῦ διδόντος αὐτὸν μείλιγμα καὶ εὐθυμίαν εἰρηνικωτάταις ψυχαῖς. **132.** ἄτοπον μὲν γὰρ ἕτερον ἄνδρα εἶναι, ἐξ ἑτέρου δὲ νόθα καὶ μοιχίδια παιδοποιεῖσθαι· καὶ μὴν τὸν γε θεὸν ἄνδρα τῆς φιλαρέτου διανοίας Μωυσῆς ἀναγράφει δι' ὧν φησιν· “ιδὼν κύριος, ὅτι μισεῖται Λεία, ἤνοιξε τὴν μήτραν αὐτῆς” (Gen. 29, 31). **133.** ἔλεον γὰρ καὶ οἶκτον λαβῶν τῆς ὑπὸ τοῦ θνητοῦ γένους μισουμένης ἀρετῆς καὶ ψυχῆς τῆς φιλαρέτου στείροί μὲν *** τὴν φιλόκαλον φύσιν, ἀνοίγνυσι δὲ τῆς εὐπαιδείας πηγὴν εὐτοκίαν αὐτῇ χαρίζομενος. **134.** ἡ δὲ Θάμαρ ἐγκύμων τε γενομένη θειῶν σπερμάτων καὶ τὸν μὲν σπείραντα οὐκ ἰδοῦσα – λέγεται γὰρ τότε “ἐγκαλύψασθαι τὸ πρόσωπον” (Gen. 38, 15), ὡς Μωυσῆς, ἡνίκα ἀπεστράφη εὐλαβούμενος τὸν θεὸν ἰδεῖν (Exod. 3, 6), – τὰ δὲ σύμβολα καὶ τὰ μαρτύρια διαθρήσασα καὶ παρ' αὐτῆς δικάσασα, ὅτι θνητὸς ταῦτ' οὐ δίδωσιν, ἀνέκραγεν· “οὔτινος ταῦτ' ἐστίν, ἐξ ἐκεῖνου ἐν γαστρὶ ἔχω” (Gen. 38, 25). **135.** τίνας ὁ δακτύλιος, ἡ πίστις, ἡ τῶν ὅλων σφραγίς, ἡ ἀρχέτυπος ἰδέα, ἢ τὰ πάντ' ἀνεῖδα ὄντα καὶ ἄποια σημειωθέντα ἐτυπώθη; τίνας δὲ καὶ <ὁ> ὀρμίσκος, ἢ [ὁ κόσμος] εἰμαρμένη, ἀκολουθία καὶ ἀναλογία τῶν συμπάντων εἰρμόν ἔχουσα ἀδιάλυτον; τίνας δὲ καὶ ἡ ῥάβδος (ibid.), τὸ ἐρηρισμένον, τὸ ἀκράδαντον, τὸ ἀτρεπτον, ἡ νουθεσία, ὁ σωφρονισμός, ἡ παιδεία; τὸ σκῆπτρον, ἡ βασιλεία, τίνας; ἄρ' οὐχὶ μόνου θεοῦ; **136.** τοιγαροῦν ὁ ἐξομολογητικὸς τρόπος, Ἰούδας, ἡσθεὶς αὐτῆς τῷ κατεχομένῳ καὶ θεοφορῆτῳ παρῶρησιάζεται λέγων· “δεδικαίωται, ἧς ἕνεκα αἰτίας ἐγὼ οὐδενὶ θνητῷ αὐτὴν ἔδωκα” (ibid. 26), ἀσεβὲς ἡγούμενος μιαίνειν βεβήλοις τὰ θεῖα. **137.** μηνύει δὲ καὶ ἡ τρόπον μητρὸς ἀποκυήσασα φρόνησις τὸ αὐτομαθὲς γένος, ὅτι θεὸς αὐτὸ ἐσπειρε· τεχθέντος γὰρ ἐπισεμνύνεται φάσκουσα· “γέλωτά μοι ἐποίησεν ὁ κύριος” (Gen. 21, 6), ἴσον τῷ τὸν Ἰσαὰκ διέπλασεν, ἐδημιούργησεν, ἐγέννησεν, ἐπειδὴ γέλωτι ὁ αὐτὸς ἦν. **138.** ἀλλ' οὐ παντὸς ἐστὶν ἀκοῦσαι τὸ ἀκουσμα τοῦτο, πολλοῦ τοῦ δεισιδαιμονίας ὄντος παρ' ἡμῖν κακοῦ καὶ τὰς ἀνάνδρους καὶ ἀγεννεῖς ψυχὰς ἐπικλύσαντος. διὸ προστίθησιν· “ὅς γὰρ ἂν ἀκούσῃ, συγχαρεῖται μοι” (ibid.), ὡς ὀλίγων ὄντων, οἷς τὰ

ὄτα ἀναπέπταται καὶ ἀνωρθίασται πρὸς τὴν τῶν ἱερῶν τούτων λόγων ὑποδοχὴν, οἱ διδάσκουσιν, ὡς ἄρα μόνου θεοῦ σπεῖρειν καὶ γεννᾶν τὰ καλὰ ἔργον ἴδιον· πρὸς οὓς οἱ ἄλλοι πάντες κεκώφηνται.

139. στόματι δ' οἶδά ποτε προφητικῶ θεσπισθέντα διάπυρον τοιόνδε χρησμόν· “ἐξ ἐμοῦ ὁ καρπὸς σου εὖρηται. τίς σοφὸς καὶ συνήσει ταῦτα; συνετὸς καὶ γνώσεται αὐτά” (Hos. 14, 9. 10); τὸν δ' ὑπηχοῦντα καὶ κρούοντα ἀόρατον ἀοράτως τὸ φωνῆς ὄργανον ἐνενοῦν καὶ ἐθαύμαζον ἅμα καταπληττόμενος καὶ τὸ εἰρημένον. **140.** εἰ γὰρ τι ἀγαθὸν ἐν τοῖς οὖσι *** μᾶλλον δὲ καὶ ὁ σύμπας οὐρανὸς τε καὶ κόσμος, εἰ δεῖ τὰληθῆς εἰπεῖν, θεοῦ καρπὸς ἐστίν, ὑφ' οἷα δένδρου συνεχόμενος τῆς αἰδίου καὶ ἀειθαλοῦς φύσεως. συνετῶν δ' ἐστὶ καὶ σοφῶν ἀνδρῶν τὰ τοιαῦτα γινώσκειν καὶ ὁμολογεῖν, οὐκ ἀσήμων.

141. Τί μὲν οὖν ἐστὶ τὸ “δώσω σοι” λέλεκται, τὸ δ' “ἐξ αὐτῆς” (Gen. 17, 16) μηνυτέον. οἱ μὲν οὖν τὸ ἔξω γινόμενον αὐτῆς ἐδέξαντο νομίζοντες ἄριστον κεκρίσθαι παρὰ ὀρθῶ λόγῳ τὸ μηδὲν ἀποφαίνειν τὴν ψυχὴν ἴδιον αὐτῆς καλόν, ἀλλὰ προσγινόμενον ἔξωθεν κατὰ τὴν μεγαλόνοιαν τοῦ χάριτος ὀμβροῦντος θεοῦ. **142.** οἱ δὲ τὸ παραυτικά τάχος· ἴσον γὰρ εἶναι τὸ ἐξ αὐτῆς τῷ παραχρήμα, εὐθύς, ἀνυπερθέτως, ἄνευ μελλήσεως. τοῦτον δὲ τὸν τρόπον αἱ θεῖαι φιλοῦσι συμβαίνειν δωρεαὶ φθάνουσαι καὶ τὰ χρόνων διαστήματα. τρίτοι δὲ εἰσιν οἱ τὴν ἀρετὴν μητέρα τοῦ γενητοῦ εἶναι λέγοντες ἀγαθοῦ, λαμβάνουσαν τὰς γονὰς παρὰ μηδενὸς θνητοῦ. **143.** πρὸς δὲ τοὺς ζητοῦντας, εἰ στείρα τίκτει – Σάρραν γὰρ εἰσάγοντες πάλαι στείραν οἱ χρησμοὶ νῦν ὅτι γενήσεται μήτηρ ὁμολογοῦσι, – λεκτέον ἐκεῖνο, ὅτι γυνὴ μὲν στείρα τίκτειν οὐ πέφυκεν, ὡσπερ οὐδὲ τυφλὸς βλέπειν οὐδὲ κωφὸς ἀκούειν, ψυχὴ δ' ἢ πρὸς τὰ φαῦλα ἐστερωμένη καὶ παθῶν ἀμετρίας καὶ κακιῶν ἄγονος μόνη σχεδὸν εὐτοκία χρῆται, τὰ ἀξιέραστα τίκτουσα, τὸν ἀριθμὸν ἑπτὰ κατὰ τὸ ἀδόμενον ἄσμα ὑπὸ τῆς χάριτος, Ἄννης, ἣ φησιν· “στείρα ἔτεκεν ἑπτὰ, ἣ δὲ πολλὴ ἐν τέκνοις ἠσθένησε” (I Reg. 2, 5). **144.** καλεῖ δὲ πολλὴν μὲν τὴν ἐκ μιγάδων καὶ συγκλύδων λογισμῶν συμπεφορημένην διάνοιαν, ἣ διὰ τὸ πλῆθος τῶν περὶ αὐτὴν ὄχλων καὶ θορύβων ἀνήκεστα κακὰ τίκτει, στείραν δὲ τὴν μὴ παραδεχομένην θνητὸν ὡς γόνιμον σπώρον, ἀλλὰ τὰς τῶν φαύλων ὀμιλίας καὶ συνουσίας ἀναλίσκουσάν τε καὶ διαφθειρούσαν, περιεχομένην δὲ τῆς ἐβδόμης καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν εἰρηκωτάτου· τούτου γὰρ ἐγκύμων τε εἶναι βούλεται καὶ μήτηρ λέγεσθαι.

145. Τοιοῦτον ἦν καὶ τὸ “ἐξ αὐτῆς”· τὸ δὲ τρίτον, ὃ δὴ “τέκνον” ἐλέγετο, νῦν διασκεψώμεθα. πρῶτον μὲν τοῖνυν ἄξιον θαυμάσαι τὸ μὴ πολλὰ τέκνα φάναι δώσειν, ἐν δὲ χαριεῖσθαι μόνον. διὰ τί δέ; ὅτι τὸ καλὸν οὐκ ἐν πλήθει μᾶλλον ἢ δυνάμει πέφυκεν ἐξετάζεσθαι. **146.** μουσικὰ μὲν γὰρ, εἰ τύχοι, καὶ γραμματικὰ καὶ γεωμετρικὰ καὶ δίκαια καὶ φρόνιμα καὶ ἀνδρεία καὶ σώφρονα πάμπολλά ἐστίν· αὐτὸ δὲ τοῦτο <τὸ> μουσικὸν καὶ γραμματικὸν καὶ γεωμετρικόν, ἔτι δὲ δίκαιον καὶ σώφρον φρόνιμόν τε καὶ ἀνδρεῖον ἐν αὐτὸ μόνον τὸ ἀνωτάτω, μηδὲν ἰδέας ἀρχετύπου διαφέρων, ἀφ' οὗ τὰ πολλὰ καὶ ἀμύθητα ἐκεῖνα διεπλάσθη. **147.** ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ἐν φάναι δώσειν· νυνὶ δὲ τέκνον εἶρηκεν οὐκ ἀμελῶς οὐδ' ἀπερισκέπτως, ἀλλ' ἔνεκα τοῦ παραστήσαι, ὅτι οὐκ ὀθνεῖον οὐδ' ὑποβολιμαῖον οὐδ' αὖ θετὸν ἢ νόθον, ἀλλὰ γνήσιον καὶ ἀστεῖον [ὅτι οὐκ ὀθνεῖον] ὄντως ἀστῆς ψυχῆς ἔγγονον. παρὰ γὰρ τὸν τόκον τὸ τέκνον εἶρηται πρὸς ἔμφασιν οἰκειότητος, ἣ φυσικῶς ἀρμόζεται τέκνα γονεῦσιν.

148. “Εὐλογῆσω” δὲ φησιν “αὐτὴν, καὶ ἔσται εἰς ἔθνη” (Gen. 17, 16), δηλῶν ὅτι οὐ μόνον ἡ γενικὴ ἀρετὴ ὡς ἂν εἰς ἔθνη τὰ προσεχέστατα εἶδη τέμνεται καὶ τὰ ὑπὸ τοῖς εἶδεσιν, ἀλλὰ καὶ ὅτι συμβέβηκεν ὡς ζῶων οὕτω καὶ πραγμάτων εἶναι τρόπον τινὰ ἔθνη, οἷς μέγα ὄφελος ἀρετὴν προσεῖναι. **149.** τὰ γὰρ ἔρημα καὶ χῆρα φρονήσεως πάντα ἐπιζήμια, καθάπερ οἷς οὐκ ἐπιλάμπει ἡλῖος ἐξ ἀνάγκης ζοφερά. ἀρετὴ μὲν γὰρ γεωπόνος ἄμεινον φυτῶν ἐπιμελεῖται, ἀρετὴ δὲ καὶ ἡνίοχος ἄρμα ἐν ἵπποδρομίαις ἄπταιστον ἐλαύνει, ἀρετὴ δὲ καὶ κυβερνήτης [οἰακονόμος] οἰακονομεῖ κατὰ πλοῦν τὸ σκάφος. ἀρετὴ καὶ οἰκίας καὶ πόλιν καὶ χώραν βέλτιον οἰκεῖσθαι παρεσκεύασεν, οἰκονομικούς, πολιτικούς, κοινωνικούς ἀνδρας δημιουργοῦσα. **150.** ἀρετὴ καὶ νόμους ἀρίστους εἰσηγήσατο καὶ τὰ εἰρήνης κατεβάλετο πανταχοῦ σπέρματα· ἐπεὶ καὶ ὑπὸ τῆς ἐναντίας ἕξεως πέφυκε γίνεσθαι τάναντία, πόλεμος, ἀνομία, κακοπολιτεῖαι, συγχύσεις, δύσπλοια, περιτροπαί, ἢ ἐν ταῖς ἐπιστήμαις ἀργαλεωτάτη νόσος, πανουργία, ἀφ' ἧς ἀντι τεχνῶν κακοτεχνίαι προσεῖρήθησαν. ἀναγκαίως οὖν εἰς ἔθνη χωρήσει ἡ ἀρετὴ, ζῶων ὁμοῦ καὶ πραγμάτων μεγάλα καὶ ἀθρόα συστήματα, ἐπὶ τῇ τῶν δεχομένων ὠφελεία.

151. Λέγεται δὲ ἐξῆς, ὅτι “καὶ βασιλεῖς ἐθνῶν ἐξ αὐτῆς ἔσονται” (ibid.). οὓς γὰρ κυφορεῖ καὶ ἀποτίκτει, πάντες εἰσὶν ἡγεμόνες, οὐ κλήρω, πράγματι ἀβεβαίω, καὶ χειροτονία ἐμμίσθων τὰ πολλὰ ἀνθρώπων πρὸς ὀλίγον χρόνον αἰρεθέντες, ἀλλ' ὑπὸ φύσεως εἰς αἰὶ κατασταθέντες αὐτῆς. **152.** οὗτος δ' οὐκ ἐμὸς μῦθος, ἀλλὰ χρησμῶν τῶν ἱερωτάτων ἐστίν, ἐν οἷς εἰσάγονται τινες λέγοντες τῷ Ἀβραάμ· “βασιλεὺς παρὰ θεοῦ εἶ σὺ ἐν ἡμῖν” (Gen. 23, 6), οὐ τὰς ὕλας ἐξετάσαντες, – τίνες γὰρ ἦσαν ἀνδρὶ μετανάστη καὶ μηδὲ πόλιν οἰκοῦντι, πολλὴν δὲ καὶ ἐρήμην καὶ ἄβατον ἀλωμένῳ γῆν; – ἀλλὰ τὴν ἐν τῇ διανοίᾳ

βασιλικήν ἔξιν κατανοήσαντες, ὥστ' ἀνομολογήσαι κατὰ Μωυσὴν μόνον τὸν σοφὸν βασιλέα. **153.** καὶ γὰρ ὄντως ὁ μὲν φρόνιμος ἡγεμὼν ἀφρόνων ἐστὶν εἰδῶς ἅ χρῆ ποιεῖν τε καὶ ἅ μὴ, ὁ δὲ σώφρων ἀκολάστων τὰ περὶ τὰς αἰρέσεις καὶ φυγὰς ἠκριβωκῶς οὐκ ἀμελῶς, δειλῶν δὲ ὁ ἀνδρείος ἅ δεῖ ὑπομένειν καὶ ἅ μὴ σαφῶς ἐκμαθῶν, ἀδίκων δὲ ὁ δίκαιος ἰσότητος ἐν τοῖς ἀπονεμητέοις ἀόρεποῦς στοχαζόμενος, ὁ δ' ὅσιος ἀνοσίων [ἐν] ἀρίσταις ὑπολήψει ταῖς περὶ θεοῦ κατεσχημένους.

154. Ταύταις εἰκὸς ἦν ταῖς ὑποσχέσεσι τὸν νοῦν ἐκφυσηθέντα μετέωρον ἀρθῆναι. ὁ δὲ πρὸς ἔλεγχον ἡμῶν, οἱ καὶ ἐπὶ τοῖς μικροτάτοις εἰώθαμεν ὑψαυχενεῖν, πίπτει καὶ εὐθύς γελᾷ (Gen. 17, 17) τὸν ψυχῆς γέλωτα, σκυθρωπάζων μὲν τῷ προσώπῳ, μειδιῶν δὲ τῇ διανοίᾳ, πολλῆς καὶ ἀκράτου χαρᾶς εἰσοικισαμένης. **155.** ἀμφότερα δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον συμβαίνει τῷ μείζονα ἐλπίδος ἀγαθὰ κληρονομοῦντι σοφῷ, γελᾶν τε καὶ πίπτειν· τὸ μὲν εἰς πίστιν τοῦ μὴ μεγαλαυχεῖν διὰ κατάγνωσιν τῆς θνητῆς οὐδενείας, τὸ δ' εἰς εὐσεβείας βεβαίωσιν διὰ τὸ μόνον χαρίτων καὶ ἀγαθῶν νομίζειν τὸν θεὸν αἴτιον. **156.** πιπτέτω μὲν δὴ καὶ σκυθρωπαζέτω γένεσις, φυσικῶς – ἀνίδρυτός τε γὰρ καὶ ἐπίλυτος ἐξ ἑαυτῆς ἐστίν, – ἀνιστάσθω δὲ ὑπὸ θεοῦ καὶ γελᾶτω· τὸ γὰρ ἔρεισμα αὐτῆς καὶ ἡ χαρὰ μόνος οὗτός ἐστιν. **157.** εἰκότως δ' ἂν ἀπορήσειε τις, πῶς ἐνδέχεται γελᾶν τινὰ, μήπω γέλωτος εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς γένεσιν ἐλθόντος· ὁ γὰρ Ἰσαάκ ἐστὶ γέλωσ, ὃς κατὰ τὴν παροῦσαν σκέψιν οὕτω γεγένηται. ὥσπερ γὰρ οὔτε βλέπειν χωρὶς ὀφθαλμῶν οὔτ' ἀκούειν χωρὶς ὠτῶν οὔτε δίχα μυκτῆρων ὀσφραίνεσθαι οὔδ' αὖ ταῖς ἄλλαις αἰσθήσεσιν ἄνευ τῶν κατ' αὐτὰς ὀργάνων χρῆσθαι οὔτε καταλαμβάνειν δίχα λογισμοῦ, οὕτως οὐδὲ γελᾶν εἰκὸς ἦν, εἰ μὴ γέλωσ ἐδεδημιούργητο. **158.** τί οὖν χρῆ λέγειν; πολλὰ ἡ φύσις τῶν μελλόντων γίνεσθαι διὰ τινῶν συμβόλων προμηνύει. ἢ τὸν νεοττὸν οὐχ ὄρας, ὅς, πρὶν ἀέρι ἐπινήχεσθαι, πτερούσσεσθαι καὶ τοὺς ταρσοὺς διασεῖειν φιλεῖ, τὴν ἐλπίδα τοῦ πέτεσθαι δυνησεσθαι προεωαγγελιζόμενος; **159.** ἀμνὸν δ' ἡ χίμαρον ἢ βοῦν ἔτι νεογνὸν οὐκ εἶδες, μήπω τῶν κεράτων ἐκπεφυκότων, ὅποτε διερεθίζει τις, ἀντιβεβηκότα καὶ τοῖς μέρεσιν ἐκείνοις ὀρμῶντα πρὸς ἄμυναν, ἐξ ὧν ἡ φύσις τὰ ἀμυντήρια ὄπλα ἀναδίδωσιν; **160.** ἐν γε μὴν ταῖς θηριομαχίαις οὐκ εὐθύς οἱ ταῦροι τοὺς ἀντιτεταγμένους ἀναπειροῦσιν, ἀλλ' εὖ μάλα διαβάντες καὶ μετρίως τὸν αὐχένα χαλάσαντες καὶ θάτερον ἐκκλίναντες καὶ ταυρωπὸν ὄντως ἀποβλεψάμενοι τῆνικαῦτα ἐπίασιν, ἔργου ἐξόμενοι. τὸ δὲ γινόμενον ὄρουσιν ἐκάλεσαν, οἷς ὀνοματοποιεῖν ἔθος, ὀρμήν τινὰ πρὸ ὀρμῆς ὑπάρχουσαν. **161.** ὁμοιον δὴ τι καὶ ἡ ψυχὴ τὰ πολλὰ πάσχει· ἐλπιζομένου γὰρ τὰγαθοῦ προγῆθει, ὡς τρόπον τινὰ χαίρειν πρὸ χαρᾶς καὶ εὐφραίνεσθαι πρὸ εὐφροσύνης. εἰκάσαι δ' ἂν τις αὐτὸ καὶ τῷ περὶ τὰ φυτὰ συμβαίνοντι· καὶ γὰρ ταῦτα, ὅποτε μέλλοι καρποφορεῖν, προβλαστάνει καὶ προανθεῖ καὶ χλοηφορεῖ. **162.** τὴν ἡμερίδα ἄμπελον ἴδε, ὡς ὑπὸ φύσεως τεθναματούργηται, κληματίσιν, ἔλιξι, μοσχεύμασι, πετάλοις, οἰνάροις, ἃ φωνὴν <μονον>οὐκ ἀφιέντα μηνύει τὴν ἐπὶ τῷ μέλλοντι καρπῷ τοῦ δένδρου χαρὰν. καὶ ἡ ἡμέρα μέντοι προγελαῖ πρὸς βαθὺν ὀρθρον μέλλοντος ἀνίσχειν ἡλίου· αὐγὴ γὰρ αὐγῆς ἄγγελος καὶ φῶς φωτὸς ἀμυδρότερον τηλαυγεστέρου προεξέρχεται. **163.** ἤκοντι μὲν οὖν ἤδη τῷ ἀγαθῷ συνομαρτεῖ χαρὰ, προσδοκωμένῳ δὲ ἐλπίς· ἀφικομένῳ μὲν <γὰρ> χαίρομεν, μέλλοντος δὲ ἐλπίζομεν, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἐναντίων ἔχειν συμβέβηκεν· ἢ μὲν γὰρ παρουσία τοῦ κακοῦ λύπην, ἢ δὲ προσδοκία φόβον ἐγέννησεν. φόβος δὲ ἄρα ἦν οὐδὲν ἢ λύπη πρὸ λύπης, ὥσπερ ἐλπίς χαρὰ πρὸ χαρᾶς· ὁ γὰρ, οἶμαι, πρὸς λύπην φόβος, τοῦτο πρὸς χαρὰν ἐλπίς. **164.** σημεῖα δὲ τοῦ λεγομένου καὶ αἰσθήσεις ἐναργῆ περιφέρουσι· γεύσεως γὰρ ὀσφρησις προκαθημένη τὰ πρὸς ἐδωδὴν καὶ πόσιν σχεδὸν ἅπαντα προδικάζει· ἀφ' οὗ καὶ προγευστρίδα αὐτὴν ἐκάλεσαν εἰς τὴν ἐνάργειαν ἀπιδόντες εὐθυβόλως ἔνιοι. πέφυκε δὲ καὶ ἡ ἐλπίς ὡσανεὶ τοῦ μέλλοντος ἀγαθοῦ προγεύεσθαι καὶ διασυνιστάνειν αὐτὸ ψυχῇ τῇ βεβαίως κτησομένη. **165.** κὰν ταῖς ὁδοιπορίαις μέντοι πεινήσας τις καὶ διψήσας, πηγὰς ἐξαίφνης ἰδὼν ἢ δένδρα παντοῖα ἡμέροις βρίθοντα καρποῖς, μήπω φαγῶν ἢ πιῶν, ἀλλὰ μὴδ' ἀρυσάμενος ἢ δρεψάμενος ἐλπίδι τῆς ἀπολαύσεως προπληροῦται. εἴτ' οἰόμεθα ταῖς μὲν τοῦ σώματος τροφαῖς καὶ πρὸ τῆς χρήσεως ἐστιᾶσθαι δύνασθαι, τὰς δὲ τῆς διανοίας οὐχ ἰκανὰς εἶναι καὶ ὅποτε μέλλοιεν ἐστιᾶν προεωφραίνειν;

166. Ἐγέλασεν οὖν εἰκότως μήπω δοκοῦντος ἐν τῷ θνητῷ γένει σπαρῆναι τοῦ γέλωτος· καὶ οὐ μόνον αὐτός, ἀλλὰ καὶ ἡ γυνὴ γελᾷ. λέγεται γὰρ αὐθις· “ἐγέλασε δὲ Σάρρα ἐν ἑαυτῇ λέγουσα· οὕτω μὲν μοι γέγονεν ἕως τοῦ νῦν” (Gen. 18, 12) ἄνευ μελέτης ἀπαυτοματίζον ἀγαθόν· ὁ δ' ὑποσχόμενος “κύριός μου καὶ πρεσβύτερός” (ibid.) πάσης γενεσεῶς ἐστίν, ᾧ πιστεύειν ἀναγκαῖον. **167.** ἅμα μέντοι καὶ ἀναδιδάσκει, ὅτι ἢ τ' ἀρετὴ χαρτόν ἐστι φύσει καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν αἰεὶ γέγηθε, καὶ τούναντίον ὅτι ἢ τε κακία λυπηρόν καὶ ὁ ἔχων ὀδυνηρότατος. ἔτι νῦν θαυμάζομεν τῶν φιλοσόφων τοὺς λέγοντας τὴν ἀρετὴν εὐπάθειαν εἶναι; **168.** ἰδοὺ γὰρ Μωυσῆς χορηγὸς ἀνεύρηται τοῦ σοφοῦ τούτου δόγματος, χαίροντα καὶ γελῶντα παραγαγῶν τὸν ἀστεῖον· ἀλλαχόθι δὲ οὐκ αὐτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰς

ταυτόν ἀφικνουμένους αὐτῷ. “ιδὼν γὰρ σε” φησί “χαρήσεται ἐν αὐτῷ” (Exod. 4, 14), ὡς τῆς τοῦ σπουδαίου προσόψεως αὐτὸ μόνον ἱκανῆς οὐσης ἀναπληρῶσαι τὴν διάνοιαν εὐφροσύνης, ἀποφορτισαμένην τὸ ἀπεχθέστατον ψυχῆς κακῶν, λύπην. **169.** φαύλω δ’ οὐδενὶ χαίρειν ἐφεῖται, καθάπερ καὶ ἐν προφητικαῖς ἄδεται ῥήσεσι: “χαίρειν οὐκ ἔστι τοῖς ἀσεβέσιν, εἶπεν ὁ θεός” (Ies. 48, 22). λόγος γὰρ ὄντως καὶ χρησμός ἐστι θεῖος, σκυθρωπὸν καὶ ἐπίλυπον καὶ μεστὸν βαρυδαιμονίας εἶναι τὸν παντὸς μοχθηροῦ βίον, κἂν προσποιῆται τῷ προσώπῳ μειδιᾷν. **170.** οὐ γὰρ τοὺς Αἰγυπτίους χαίρειν ἂν εἴποιμι πρὸς ἀλήθειαν, ἥνικα τοὺς ἀδελφούς Ἰωσήφ ἦκοντας ἦκουσαν, ἀλλ’ ἐπιμορφάζειν καθυποκρινομένους τὸ δοκεῖν. οὐδενὶ γὰρ ἐπιστὰς ἔλεγχος ἀφρόνων δι’ ἠδονῆς ἐστίν, ὡσπερ οὐδ’ ἰατρὸς ἀκρατεῖ νοσοῦντι. πόνος μὲν γὰρ τοῖς συμφέρουσι, ῥαστώνη δὲ τοῖς βλαβεροῖς ἔπεται· πόνου δὲ ῥαστώνην προκρίναντες εἰκότως τοῖς τὰ συμφέροντα εἰσηγουμένοις ἀπεχθάνονται. **171.** ἐπειδὴ οὖν ἀκούσης ὅτι “ἐχάρη Φαραὼ καὶ ἡ θεραπεία αὐτοῦ” (Gen. 45, 16) διὰ τὴν τῶν ἀδελφῶν Ἰωσήφ ἄφιξιν, μὴ νόμιζε πρὸς ἀλήθειαν ἠδεσθαι, εἰ μὴ κατ’ ἐκείνο ἴσως, ὅτι προσδοκῶσιν αὐτὸν μεταβαλεῖν ἀπὸ τῶν ψυχῆς ἀγαθῶν, οἷς συνετράφη, πρὸς τὰς τοῦ σώματος ἀνηνύτους ἐπιθυμίας, τὸ ἀρχαῖον καὶ προγονικὸν ἀρετῆς συγγενοῦς νόμισμα παρακόψαντα. **172.** τοιαῦτα δ’ ἐλπίσας ὁ φιλήδονος νοῦς αὐταρκες οὐχ ὑπολαμβάνει τοὺς νεωτέρους καὶ ἄρτι πρὸς τὰ σωφροσύνης γυμνάσια φοιτῶντας ἐπιθυμιῶν δελέασιν ἀγκιστρεύσασθαι, ἀλλὰ δεινὸν ἐνόμισεν εἶναι, εἰ μὴ καὶ τὸν πρεσβύτερον ὑπάξεται λόγον, οὗ τὰ λυττώματα πάθη παρήβηκε. **173.** λέγει γὰρ αὐτὸς τὰς ζημίας ὡς ὠφελείας προτείνων: “παραλαβόντες τὸν πατέρα καὶ τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν ἦκατε πρὸς μέ” (ibid. 18) ἐπ’ Αἰγύπτου καὶ τοῦ φοβεροῦ τούτου βασιλέως, ὃς καὶ τὰ πατρῶα ἡμῶν καὶ τὰ ὄντως ὑπάρχοντα ἀγαθὰ ἔξω προεληλυθότα τοῦ σώματος – φύσει γὰρ ἐστίν ἐλεύθερα – ἀντισπᾶ βιαζόμενος δεσμοτηριῶ πάνυ πικρῷ παραδοῦναι, καταστήσας εἰρκτοφύλακα, ὡς φησι τὸ λόγιον, Πεντεφερῆ τὸν σπάδοντα καὶ ἀρχιμάγειρον (Gen. 39, 1) σπᾶνει κεκρημένον τῶν καλῶν καὶ τὰ γεννητικὰ τῆς ψυχῆς ἐκτετμημένον, ἔτι δὲ σπείρειν καὶ φυτεύειν τι τῶν κατὰ παιδείαν ἀδυνατοῦντα, μαγεῖρου τρόπον κτείνοντα τὰ ζῶντα καὶ κατὰ μέρη καὶ κατὰ μέλη κόπτοντα καὶ διαιροῦντα καὶ ἐν ἀψύχοις καὶ νεκροῖς καλινδούμενον οὐ σώμασι μᾶλλον ἢ πράγμασι καὶ ταῖς περιέργοις παραρτύσεσιν ἀνεγείροντα καὶ ἀνερεθίζοντα τὰς τῶν ἀνηνύτων παθῶν ὀρμάς, ἃς εἰκὸς ἦν τιθασεύονταπραῦναι. **174.** ὁ δὲ καὶ “δώσω” φησὶν “ὑμῖν πάντων τῶν ἀγαθῶν Αἰγύπτου, καὶ φάγεσθε τὸν μυελὸν <τῆς> γῆς” (Gen. 45, 18). ἀλλ’ ἐροῦμεν αὐτῷ· σώματος ἀγαθὸν οὐ προσίεμεθα οἱ τὰ ψυχῆς ἰδόντες· ἱκανὸς γὰρ ὁ τριπόθητος ἐκείνων ἡμέρος ἐντακεῖς πάντων ὅσα τῆ σαρκὶ φίλα λήθην ἐργάσασθαι.

175. Τοιαύτη μὲν τις ἡ ψευδώνυμος χαρὰ τῶν ἀφρόνων, ἡ δὲ ἀληθῆς πρότερον εἴρηται, μόνοις ἀστείοις ἐφαρμόζουσα. “πεσῶν οὖν ἐγέλασεν” (Gen. 17, 17), οὐκ ἀπὸ θεοῦ πεσῶν, ἀλλ’ ἀφ’ ἑαυτοῦ· ἔστη μὲν γὰρ περὶ τὸν ἄτρεπτον, ἔπεσε δὲ ἀπὸ τῆς ἰδίας οἰήσεως. **176.** διὸ καὶ τοῦ μὲν δοκησισόφου καταβληθέντος φρονήματος, ἀνεγερθέντος δὲ τοῦ φιλοθέου καὶ περὶ τὸν ἀκλινῆ μόνον ἰδρυθέντος, γελάσας εὐθύς “εἶπε τῇ διανοίᾳ· εἰ τῷ ἑκατονταετεί γενήσεται, καὶ ἡ Σάρρα ἐνεθήκοντα ἐτῶν οὕσα τέξεται” (ibid.); **177.** μὴ <μέν>τοι νομίσης, ὧ γενναῖε, τὸ “εἰπεῖν” οὐχὶ τῷ στόματι, ἀλλὰ “τῇ διανοίᾳ” προσκειῖσθαι παρέργως, ἀλλὰ καὶ πάνυ ἐξητασμένως. διὰ τί; ὅτι ἔοικε διὰ τοῦ φάσκειν “εἰ τῷ ἑκατονταετεί γενήσεται” περὶ τῆς Ἰσαὰκ ἐνδοιάσαι γενέσεως, ἐφ’ ἣ πρότερον ἐλέγετο πιστεῦσαι, ὡς ἐδήλου τὸ χρησθὲν πρὸ μικροῦ τότε: “οὐ κληρονομήσει σε οὗτος, ἀλλ’ ὃς ἐξελεύσεται ἐκ σοῦ”· εἶτ’ εὐθύς εἶπεν “ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην” (Gen. 15, 4. 6). **178.** ἐπειδὴ τοίνυν ἀκόλουθον οὐκ ἦν ἐνδοιάσαι τῷ πεπιστευκότι, πεποίηκε τὸν ἐνδοιασμὸν οὐ πολυχρόνιον, μηκυνόμενον μέχρι γλώττης καὶ στόματος, ἀλλ’ αὐτοῦ περὶ τὴν ὀξυκίνητον διάνοιαν ἰστάμενον. “τῇ γὰρ διανοίᾳ” φησὶν “εἶπεν”, ἦν τῶν εἰς ποδώκειαν ἐπαινουμένων οὐδὲν ἂν ἰσχύσαι παραδραμεῖν, ἐπεὶ καὶ τὰς πτηνὰς φύσεις ἀπάσας ἐφθακεν. **179.** ἀφ’ οὗ μοι δοκεῖ καὶ τῶν παρ’ Ἑλλησι ποιητῶν ὁ δοκιμώτατος “ὡς εἰ πτερόν ἢ ἐ νόημα” φάναι, δηλῶν τὸ τῆς ὀξύτητος τάχος, κατ’ ἐπίτασιν ὕστερον τοῦ πτεροῦ τὸ νόημα θεῖς. ἐπὶ πολλὰ γὰρ ἡ διάνοια ἐν ταυτῷ πράγματα ὁμοῦ καὶ σώματα στείχει μετὰ ἀλέκτου φορᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ γῆς καὶ θαλάττης αὐτίκα πέρατα φθάνει συναιροῦσα καὶ τέμνουσα τὰ ἀπειρομεγέθη διαστήματα· κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον τοσοῦτον ἀπὸ γῆς ἀναπηδᾷ, ὡς δι’ ἀέρος εἰς αἰθέρα ἀνέρχεσθαι καὶ μόλις περὶ τὴν ἐσχάτην τῶν ἀπλανῶν ἀψίδα ἴστασθαι. **180.** τὸ γὰρ ἔνθερον καὶ διάπυρον ἠρεμεῖν αὐτὴν οὐκ ἔα· διὸ πολλὰ ὑπερβάλλουσα καὶ τοῦ παντὸς αἰσθητοῦ τούτου ὄρου ἔξω φέρεται πρὸς τὸν ἐκ τῶν ἰδεῶν παγέντα συγγενικῶς. γέγονεν οὖν περὶ τὸν ἀστεῖον ἢ τροπὴ βραχεῖα, ἄτομος, ἀμερῆς, οὐκ αἰσθητὴ, νοητὴ δὲ μόνον, τρόπον τινὰ ἄχρονος. **181.** ἀλλ’ ἴσως ἂν τις εἴποι· τί οὖν γε, ὅτι πεπιστευκῶς ἶχνος ἢ σκιᾶν ἢ αὐρᾶν ἀπιστίας δέχεται τὸ παράπαν; οὗτος δὲ οὐδὲν ἕτερόν μοι βούλεσθαι δοκεῖ ἢ τὸν

γενόμενον ἀποφαίνειν ἀγέννητον καὶ τὸν θνητὸν ἀθάνατον καὶ τὸν φθαρτὸν ἀφθαρτον καὶ τὸν ἄνθρωπον, εἰ θέμις εἰπεῖν, θεόν. **182.** τὴν γὰρ πίστιν, ἧς ἔλαχεν ἄνθρωπος, οὕτω βέβαιόν φησι δεῖν εἶναι, ὡς μηδὲν διαφέρειν τῆς περὶ τὸ ὄν, τῆς ἀρτίου καὶ περὶ πάντα πλήρους. λέγει γὰρ Μωυσῆς ἐν ᾧδῃ τῇ μείζονι· “θεὸς πιστός, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ” (Deut. 32, 8). **183.** πολλὴ δὲ ἀγνοια νομίζειν, τὰς θεοῦ ἀρετὰς τὰς ἀόρεπείας καὶ παγιωτάτας χωρῆσαι ψυχὴν ἀνθρώπου δύνασθαι ἀγαπητὸν γὰρ εἰκόνας αὐτῶν κτήσασθαι δυνηθῆναι, πολλοῖς καὶ μεγάλοις ἀριθμοῖς τῶν ἀρχετύπων ἐλαττωμένας· καὶ μήποτ’ εἰκότως. **184.** ἀκράτους μὲν γὰρ ἀναγκαῖον εἶναι τὰς θεοῦ ἀρετὰς, ἐπειδὴ καὶ ὁ θεὸς οὐ σύγκριμα, φύσις ὦν ἀπλή, κεκραμένας δὲ τὰς τῶν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς γεγόναμεν κράματα, θεοῦ καὶ θνητοῦ συγκερασθέντων καὶ κατὰ τοὺς τῆς τελείας μουσικῆς λόγους ἀρμοσθέντων· τὸ δ’ ἐκ πλειόνων συνεστῶς φυσικὰς πρὸς ἕκαστον τῶν μερῶν ἀνθολκὰς ἔχει. **185.** εὐδαίμων δ’ ὅτῳ ἐξεγένετο τὸν πλείω τοῦ βίου χρόνον πρὸς τὴν ἀμείνω καὶ θειοτέραν μοῖραν ταλαντεύειν· ἅπαντα γὰρ τὸν αἰῶνα ἀμήχανον, ἐπεὶ καὶ τὸ ἀντίπαλον θνητὸν ἄχθος ἔστιν ὅτε ἀντέδῳρεψε καὶ ἐφεδρεῦσαν ἐκαιροφυλάκησε τὰς ἀκαιρίας τοῦ λογισμοῦ, ὡς ἀντιβιάσασθαι. **186.** “πεπίστευκεν οὖν Ἀβραὰμ τῷ θεῷ” (Gen. 15, 6), ἀλλ’ ὡς ἄνθρωπος πεπίστευκεν, ἵνα τὸ ἴδιον τοῦ θνητοῦ γνῶς καὶ μάθης οὐκ ἄλλως αὐτῷ γενέσθαι, εἰ μὴ ἐκ φύσεως, τὴν τροπὴν. ἀλλ’ εἰ βραχεῖα καὶ ἀκαρῆς γέγονεν, ἄξιον εὐχαριστεῖν· πολλοὶ γὰρ ἕτεροι τῇ ῥύμη καὶ φορᾷ κατακλυσθέντες καὶ τῇ βίᾳ εἰσάπαν ἠφανίσθησαν. **187.** οὐκ ἔστι γὰρ, ὡ γενναῖε, κατὰ τὸν ἱερώτατον Μωυσῆν ἀρτίπους ἢ ἐν θνητῷ σώματι ἀρετὴ, ἀλλὰ παραπλήσιόν τι πάσχουσα νάρκη, μικρὸν ὅσον ὑποχωλαίνουσα. “ἐνάρκησε” γὰρ φησι “τὸ πλάτος τοῦ μηροῦ, ᾧ καὶ ἐπέσκαζεν” (Gen. 32, 25, 31). **188.** ἴσως δ’ ἂν τῶν εὐθαρσεστέρων εἴποι τις παρελθῶν, ὅτι οὐδὲ ἀπιστοῦντός ἐστιν ἡ προφορὰ, ἀλλ’ εὐχομένου, ἴν’, εἰ μέλλοι τῶν εὐπαθειῶν ἢ ἀρίστη γεννᾶσθαι, χαρὰ, μὴ ἑτέροις ἀριθμοῖς μᾶλλον ἢ τοῖς ἐνενήκοντα καὶ ἑκατὸν τεχθῆ (Gen. 17, 17), ἵνα τὸ τέλειον ἀγαθὸν τελείοις ἀριθμοῖς εἰς γένησιν ἔλθῃ. **189.** τέλειοι δ’ οἱ λεχθέντες ἀριθμοί, καὶ μάλιστα κατὰ τὰς ἱερωτάτας ἀναγραφάς. ἴδωμεν δ’ αὐτῶν ἑκάτερον· Σῆμ εὐθέως μὲν, ὁ υἱὸς τοῦ δικαίου Νῶε, πρόγονος δὲ τοῦ ὀρατικοῦ γένους, “ἑκατὸν ἐτῶν εἶναι λέγεται, ἠνίκα ἐγέννησε τὸν Ἀρφαξάτ” (Gen. 11, 10), ὃς ἐρμηνεύεται συνετάραξε ταιλαίπωριαν· καλὸν γε ἔγγονον ψυχῆς κλονεῖν καὶ συγχεῖν καὶ διαφθείρειν τὴν ταιλαίπωρον καὶ γέμουσαν κακῶν ἀδικίαν. **190.** ἀλλὰ καὶ “Ἀβραὰμ ἄρουραν φυτεύει” (Gen. 21, 33) χρώμενος ἑκατοστῶ λόγῳ πρὸς ἀναμέτρησιν τοῦ χωρίου, καὶ Ἰσαὰκ “ἑκατοστεύουσαν εὐρίσκει κριθήν” (Gen. 26, 12). καὶ τὴν αὐτὴν τῆς ἱεράς σκηνῆς Μωυσῆς κατασκευάζει πῆχεσιν ἑκατὸν (Exod. 27, 9), τὸ πρὸς ἀνατολὰς καὶ δύσεις ἐκμετρούμενος διάστημα. **191.** ἔστι δὲ καὶ ἀπαρχῆς ἀπαρχὴ ὁ ἑκατοστός λόγος, ὃν Λευῖται τοῖς ἱερωμένοις ἀπάρχονται (Num. 18, 28)· λαβοῦσι γὰρ αὐτοῖς τὰς δεκάτας παρὰ τοῦ ἔθνους διειρηταὶ καθάπερ ἀπὸ κτημάτων οἰκειῶν τοῖς ἱερεῦσι διδόναι ὡς δεκάτην λόγων ἱεράν. **192.** πολλὰ δ’ ἂν τις καὶ ἄλλα σκοπῶν εὔροι πρὸς ἔπαινον τοῦ λεχθέντος ἀριθμοῦ τοῖς νόμοις ἐμφερόμενα, πρὸς δὲ τὸ παρὸν διεξαρκεῖ τὰ εἰρημένα. ἀλλ’ ἐὰν τῶν ἑκατὸν ἀφέλης δεκάτην ἱεράν ἀπαρχὴν τῷ τῆς ψυχῆς φέροντι καὶ αὐξοῦντι καὶ πληροῦντι καρποὺς θεῷ, ἕτερον ἀριθμὸν <τέλειον> τὸν ἐνενήκοντα ἀπολείψεις. πῶς γὰρ οὐ τέλειος, μεθόριος ὦν πρώτης καὶ δεκάτης, καθ’ ὃν διακρίνεται τὰ ἅγια τῶν ἀγίων τρόπον καταπετάσματος τοῦ μέσου (Exod. 26, 33), ᾧ τὰ ὁμογενῆ διαστέλλεται κατὰ τὰς ἐν τοῖς εἶδεσι τομάς. **193.** ὁ μὲν οὖν ἀστεῖος ἐλάλει τῇ διανοίᾳ τὰ ἀστεῖα ὄντως, ὁ δὲ φαῦλος ἐρμηνεύει ἔστιν ὅτε παγκάλως τὰ καλὰ, πράττει δὲ αἰσχροῦς τὰ αἰσχίστα, καθάπερ καὶ Συχέμ ὁ ἔγγονος ἀνοίας. Ἐμῶρ γὰρ ἔστι πατρός, ὃς μεταληφθεὶς ὄνος καλεῖται, αὐτὸς δὲ ἐρμηνευθεὶς ἔστιν ὤμος, πόνου σύμβολον. ἄθλιος δὲ καὶ ταιλαίπωρίας μεστὸς πόνος, ὃν ἄνοια γεννᾷ, ὥσπερ ὠφέλιμος, ᾧ συγγενῆς ἀγχίνοια. **194.** φασὶ γοῦν οἱ χρησμοὶ ὅτι “ἐλάλησε κατὰ τὴν διάνοιαν τῆς παρθένου” ταπεινώσας αὐτὴν πρότερον ὁ Συχέμ (Gen. 34, 2, 3). ἄρ’ οὐκ ἐξητασμένως ἐλέχθη τὸ “ἐλάλησε κατὰ τὴν διάνοιαν τῆς παρθένου”, μονοουκ εἰς δήλωσιν τοῦ τάναντία οἷς εἶπεν εἰργασμένον; Δεῖνα γὰρ ἔστιν ἢ ἀδέκαστος κρίσις, ἢ πάρεδρος θεοῦ δίκη, ἢ ἀειπάρθενος· ἐρμηνεύεται γὰρ ἑκάτερον Δεῖνα, κρίσις ἢ δίκη. **195.** ταύτην οἱ ἐπιχειροῦντες ἄφρονες διαφθείρειν διὰ τῶν καθ’ ἑκάστην ἡμέραν βουλευμάτων καὶ ἐπιτηδευμάτων εὐπρεπεῖα λόγου διαδιδράσκουσι τὸν ἔλεγχον. χρῆ γοῦν αὐτοὺς ἢ ἀκόλουθα τοῖς λεγομένοις πράττειν ἢ ἀδικούντας ἡσυχάζειν· ἡμῖς γὰρ, φασί, κακοῦ ἡσυχία· καθὰ καὶ Μωυσῆς ἐπιτιμῶν τῷ πρεσβείων μὲν ἀξιώσαντι γένησιν, δευτερείων δὲ τὸν ἀφθαρτον θεόν φησιν· “ἡμαρτες, ἡσύχασον” (Gen. 4, 7). **196.** τὸ γὰρ ἐκτραγωδεῖν καὶ ἐπικομπάζειν τὰ κακὰ διπλοῦν ἀμάρτημα. σχεδὸν δ’ οἱ πολλοὶ πεπόνθασι τοῦτο· λέγουσι μὲν γὰρ αἰεὶ τῇ παρθένῳ ἀρετὴ τὰ φίλα καὶ δίκαια, καιρὸν δ’ οὐδένα παρῖασιν, ἐν ᾧ δυνηθέντες αὐτὴν οὐχ ὑβριοῦσι καὶ κακώσουσι. ποία γὰρ πόλις οὐκ ἔστι μεστὴ τῶν τὴν ἀειπάρθενον ὑμνοῦντων ἀρετῆν; **197.** οἱ τὰ ὄρα τῶν παρατυγχανόντων ἀποκναιούσι διεξιόντες τὰ τοιαῦτα· ἢ φρόνησις

ἀναγκαῖον, ἢ ἀφροσύνη βλαβερόν· αἰρετόν ἢ σωφροσύνη, ἐχθρόν ἢ ἀκολασία· ὑπομονῆς ἄξιον ἢ ἀνδρεία, φυγῆς ἢ δειλία· συμφέρον ἢ δικαιοσύνη, ἀσύμφορον ἢ ἀδικία· τὸ ὅσιον καλόν, τὸ ἀνόσιον αἰσχρόν· τὸ θεοσεβές ἐπαινετόν, τὸ ἀσεβές ψεκτόν· [τὸ] οἰκειότατον ἀνθρώπου φύσει τὸ εὖ καὶ βουλεύεσθαι καὶ πράττειν καὶ λέγειν, ἄλλοτριώτατον τὸ κακῶς τούτων ἕκαστον. **198.** ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα αἰεὶ συνείροντες τὰ δικαστήρια καὶ βουλευτήρια καὶ τὰ θέατρα καὶ πάντα σύλλογον καὶ θίασον ἀνθρώπων ἀπατῶσιν, ὥσπερ οἱ προσωπεῖα καλὰ αἰσχίσταις ὄψεσι περιτιθέντες προνοία τοῦ μὴ ὑπὸ τῶν ὀρώντων ἐλέγχεσθαι. **199.** ἀλλ' οὐδὲν ὄφελος· ἀφίξονται γὰρ τινες εὖ μάλα ἐρῶμενοι καὶ τῷ περὶ ἀρετὴν ζήλω κατεσχημένοι καὶ τὰ περικαλύμματα καὶ περιάπτα ταῦτα, ὅσα λόγῳ κακοτεχνούντες συνύφηναν, ἀπαμφιάσαντες καὶ γυμνὴν αὐτὴν ἐφ' αὐτῆς τὴν ψυχὴν ἀγάσαντες εἴσονται καὶ τὰ ἐν μυχοῖς ἀποκείμενα τῆς φύσεως ἀπόρρητα – εἴτ' ἔξω προαγαγόντες τὰ αἰσχη καὶ τὰ ὀνειδῆ πάντα αὐτῆς ἐν ἡλίῳ καθαρῷ πᾶσιν ἐπιδείξονται, οἷα τις οὖσα, ὡς αἰσχροὶ καὶ καταγέλαστος οἷαν ἐκ τῶν περιάπτων, ὡς νόθην ἐπεμόρφαζεν εὐμορφίαν. **200.** οἱ δὲ πρὸς ἄμυναν εὐτρεπεῖς τῶν οὕτως βεβήλων καὶ ἀκαθάρτων τρόπων δύο μὲν εἰσὶν ἀριθμῶ, Συμεῶν καὶ Λευί, γνώμη δὲ εἷς. διὸ καὶ ἐν ταῖς εὐλογίαις ὁ μὲν πατὴρ αὐτοὺς ἐν τάξει ἐνὸς κατηρίθμει (Gen. 49, 5), διὰ τὸ σύμφωνον τῆς ὁμονοίας καὶ τῆς πρὸς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ μέρος ὀρηγῆς. ὁ δὲ Μωυσῆς οὐδὲ δυάδος ἔτι μέμνηται, ἀλλ' ὅλον τὸν Συμεῶν εἰς τὸν Λευὶ ἐνεχάραξε (Deut. 33, 8) δύο οὐσίας κερασάμενος, ἀφ' ὧν ἓνα εἰργάσατο οἶον ἰδέα μιᾷ τυπωθέντα, τὸ ἀκούειν τῷ πράττειν ἐνώσας.

201. Ἐπειδὴ τοίνυν ἔγνω τὴν ἐπαγγελίαν λαλοῦσαν τὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας μεστὰ κατὰ τὴν αὐτοῦ διάνοιαν ὁ σπουδαῖος, ἔπαθεν ἀμφότερα, καὶ τὴν πρὸς τὸν θεὸν πίστιν καὶ τὴν πρὸς τὸ γενητὸν ἀπιστίαν. εἰκότως οὖν φησὶ δεόμενος: “Ἰσμαὴλ οὗτος ζήτω ἐνώπιόν σου” (Gen. 17, 18), οὐκ ἀπὸ σκοποῦ τῶν ἐμφερομένων ἕκαστον τῶν ὀνομάτων τιθεῖς, τὸ “οὗτος”, τὸ “ζήτω”, τὸ “ἐνώπιόν σου”. ταῖς γὰρ ἐν τοῖς πράγμασιν ὁμωνυμίαις ἠπατήθησαν οὐκ ὀλίγοι. **202.** τί δ' ἐστὶν ὁ λέγω, σκεπτέον· ἐρμηνευθεῖς Ἰσμαὴλ ἐστὶν ἀκοή θεοῦ, τῶν δὲ θείων δογμάτων οἱ μὲν ἀκούουσιν ἐπ' ὠφελεία, οἱ δ' ἐπὶ βλάβῃ αὐτῶν τε καὶ ἑτέρων. ἢ τὸν οἰωνοσκόπον Βαλαὰμ οὐχ ὀρᾶς; οὗτος εἰσάγεται “ἀκούων λόγια θεοῦ ἐπιστάμενός τε ἐπιστήμην παρὰ ὑψίστου” (Num. 24, 16). **203.** ἀλλὰ τί ἐκ τῆς τοιαύτης ἀκροάσεως, τί δ' ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπιστήμης ὄνατο, γνώμη μὲν ἐπιχειρήσας τὸ ψυχῆς ἄριστον ὄμμα λυμῆνασθαι, ὁ δὲ μόνον τὸν θεὸν ὀρᾶν πεπαίδευται, μὴ δυνηθεῖς δὲ διὰ τὸ σωτήρος κράτος ἀήττητον; τοιγαροῦν ὁ μὲν κατακεντούμενος ὑπὸ φρενοβλαβείας τῆς ἑαυτοῦ καὶ τραύματα πολλὰ δεξάμενος ἐν μέσοις τραυματίαις ἀπώλετο (Num. 31, 8), διότι σοφιστεία μαντικὴ τὴν θεοφόρητον προφητείαν παρεχάραξε. **204.** δεόντως οὖν εὐχεται ὁ ἀστειός, ἴν' οὗτος μόνος Ἰσμαὴλ ὑγιαίνῃ, διὰ τοὺς μὴ γνησίως ἀκούοντας τῶν ἱερῶν ὑψηγῆσεων· οἷς ἀπέειπε Μωυσῆς ἄντικρυς εἰς ἐκκλησίαν φοιτᾶν τοῦ πανηγεμόνος. **205.** τεθλασμένοι γὰρ τὰ γεννητικὰ τῆς διανοίας ἢ καὶ τελείως ἀποκοπέντες οἱ τὸν ἴδιον νοῦν καὶ τὴν αἴσθησιν ἀποσεμνύνοντες ὡς μόνα τῶν κατ' ἀνθρώπους αἰτία πραγμάτων ἢ οἱ πολυθειᾶς ἐρασταὶ καὶ τὸν πολυθεὸν ἐκτετιμηκότες θίασον, οἱ ἐκ πόρνης γεγονότες, τὸν ἓνα ἄνδρα καὶ πατέρα φιλαρέτου ψυχῆς θεὸν οὐκ εἰδότες, ἄρ' οὐκ εἰκότως ἐλαύνονται τε καὶ φυγαδεύονται (Deut. 23, 1.2); **206.** παραπλήσιόν μοι δοκοῦσι ποιεῖν καὶ οἱ κατηγοροῦντες τοῦ υἱοῦ γονεῖς ἐπ' οἰνοφλυγίᾳ· λέγουσι γὰρ: “ὁ υἱὸς ἡμῶν οὗτος ἀπειθεῖ” (Deut. 21, 20), διὰ τῆς προσθήκης τῆς “οὗτος” μηνύοντες, ὅτι εἰσὶν ἕτεροι παῖδες καρτερικοὶ καὶ σώφρονες, τοῖς ἐπιτάγμασι τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ παιδείας πειθαρχοῦντες· οὗτοι γὰρ ψυχῆς ἀψευδέστατοι γονεῖς, ὑφ' ὧν κατηγορηθῆναι μὲν αἰσχιστον, ἐπαινεθῆναι δ' εὐκλεέστατον. **207.** τὸ <δὲ> “οὗτός ἐστιν Ααρῶν καὶ Μωυσῆς, οἷς εἶπεν ὁ θεὸς ἐξαγαγεῖν τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου” (Exod. 6, 26) καὶ τὸ “οὗτοὶ εἰσὶν οἱ διαλεγόμενοι Φαραῶ βασιλεῖ” (ibid. 27), ταῦτα μὴ νομίζωμεν εἰρησθαι παρέργως ἢ τὰς δείξεις μὴ πλέον τι τῶν ὀνομάτων παρεμφαίνειν. **208.** ἐπειδὴ γὰρ Μωυσῆς μὲν ἐστὶ νοῦς ὁ καθαρῶτατος, Ααρῶν δὲ λόγος αὐτοῦ, πεπαίδευται δὲ καὶ ὁ νοῦς θεοπρεπῶς ἐφάπτεσθαι καὶ ὁ λόγος ὁσίως ἐρμηνεύειν τὰ ὅσια, μιμηλάζοντες δὲ οἱ σοφισταὶ καὶ παρακόπτοντες τὸ δόκιμον νόμισμα τοῦτό φασι καὶ νοεῖν ὀρθῶς περὶ τοῦ ἀρίστου καὶ λέγειν ἐπαινετῶς (Exod. 7, 11). ὅπως οὖν μὴ ἀπατῶμεθα παραθέσει τῶν κεκιβδηλευμένων πρὸς τὰ δόκιμα δι' ὁμοιότητος τοῦ χαρακτήρος, βάσανον ἔδωκεν, ἢ διακριθῆσεται. **209.** τίς οὖν ἡ βάσανος; τὸ ἐξαγαγεῖν ἐκ τῆς σωματικῆς χώρας τὸν ὀρατικὸν καὶ φιλοθεάμονα νοῦν καὶ φιλόσοφον. ὁ μὲν γὰρ τοῦτο δυνηθεῖς Μωυσῆς ἐστὶν οὗτος, ὁ δὲ ἀδυνατήσας, ὁ λεγόμενος μόνον, μυρίας δὲ σεμνότητος ὀνομάτων ἐπαμπισχόμενος, γελᾶται. ζῆν δὲ εὐχεται τῷ Ἰσμαὴλ, οὐ τῆς μετὰ σώματος ζωῆς ἐπιστρεφόμενος, ἀλλ' ἵνα τὸ θεῖον ἀκουσμα ἐπὶ ψυχῇ διαιωνίζον ἐγείρῃ τε αὐτὸν καὶ ζωπυρῇ. **210.** καὶ ὁ μὲν ἀκροάσιν λόγων καὶ μάθησιν δογμάτων ἱερῶν εὐχεται ζῆν, ὡς ἐλέχθη, ὁ δ' ἀσκητῆς Ἰακώβ εὐφυῖαν· λέγει γάρ: “ζήτω

Ρουβήν και μη ἀποθανέτω” (Deut. 33, 6): ἄρα γε ἀθανασίαν και ἀφθαρσίαν εὐχόμενος, ἀνθρώπῳ πρᾶγμα ἀδύνατον; οὐ δήπου. τί οὖν ἔσθ’ ὁ βούλεται παραστήσαι, λεκτέον. **211.** πάντα τὰ ἀκούσματα και μαθήματα ἐποικοδομεῖται καθάπερ θεμελίῳ προκαταβεβλημένῳ φύσει παιδείας δεκτικῆ, φύσεως δὲ μὴ προὔπαρχούσης ἀνωφελῆ πάντα. δρυὸς γὰρ ἢ λίθου κωφῆς οὐδὲν ἂν δόξαιεν οἱ ἀφυεῖς διαφέρειν· ἔγκολλον γὰρ ἂν οὐδὲν αὐτοῖς ἀρμόζοιτο, πάντα δ’ ὡς ἀπὸ στερέου τινος ἀποπάλλεται και ἀποπηδᾷ.

212. τὰς δὲ τῶν εὐφυῶν ψυχὰς ἔστιν ἰδεῖν κηροῦ τρόπον λελειασμένου μήτε ἄγαν στερεοῦ μήτε ἄγαν ἀπαλοῦ κεκερασμένας μετριῶς, παραδεχομένας τὰ ἀκούσματα και θεάματα ῥαδίως πάντα και ἐναποματτομένας ἄκρως αὐτὰς τὰ εἶδη, μνήμης ἐναργεῖς τινὰς εἰκόνας. **213.** ἦν γοῦν ἀναγκαῖον εὐξασθαι τῷ λογικῷ γένει τὸ εὐφυὲς ἄνοσον και ἀθάνατον παρεῖναι. τοῦ μὲν γὰρ κατ’ ἀρετὴν βίου, ὅς ἐστιν ἀψευδестаτή ζωῆ, μετέχουσιν ὀλίγοι, οὐχὶ τῶν ἀγελαίων φημί – τούτων γὰρ οὐδεὶς τῆς ἀληθοῦς ζωῆς κεκοινώνηκεν, – ἀλλ’ εἰ τισιν ἐξεγένετο τὰς τῶν ἀνθρώπων φυγεῖν σπουδὰς και θεῶ μόνῳ ζῆσαι.

214. παρὸ και λίαν τεθαύμακεν ὁ ἀσκητικὸς και ἀνδρεῖος, εἴ τις ἐν μέσῳ τοῦ βίου ποταμῷ φορούμενος ὑπ’ οὐδεμιᾶς ῥύμης κατασύρεται, δύναται δὲ και πλούτῳ πολλῷ ῥέοντι ἀντισχεῖν και ἡδονῆς ἀμέτρου φορὰν <ἀν>ῶσαι και λαίλαπι κενῆς δόξης μὴ ἀναρπασθῆναι. **215.** λέγει γοῦν οὐχ ὁ Ἰακώβ τῷ Ἰωσήφ μᾶλλον ἢ ὁ ἱερός λόγος παντὶ τῷ τὸ μὲν σῶμα εὐεκτοῦντι, ἐν ἀφθόνοις δὲ ταῖς εἰς περιουσίαν ὕλαις ἐξεταζομένῳ και πρὸς μηδεμιᾶ ἀλίσκομένῳ “ἔτι γὰρ σὺ ζῆς” (Gen. 46, 30); θαυμαστὸν ἐκφωνήσας λόγον και τὸν ἡμέτερον βίον ὑπερδεδραμηκότα, οἱ μικρὰς πρὸς εὐτυχίαν αὔρας λαβόμενοι, πάντα κάλων ἀνασεύσαντες, λαμπρὰ φυσῶμεν και πνεύσαντες μέγα και σύντονον πλησιῖστοι πρὸς τὰς ἀπολαύσεις τῶν παθῶν φερόμεθα και οὐ πρότερον στέλλομεν τὰς ἀνειμένας και κεχαλασμένας ἀκρατῶς ἐπιθυμίας, ἕως ἂν ἐξοκείλαντες ὅλῳ τῷ ψυχῆς ναυαγήσωμεν σκάφει. **216.** παγκάλως οὖν τοῦτον τὸν Ἰσμαῆλ εὐχεταὶ ζῆν. προστίθησιν οὖν “ἐνώπιον τοῦ θεοῦ ζῆτω” (Gen. 17, 18), τέλος τῆς εὐδαιμονίας τιθέμενος ἐπισκόπου και ἐφόρου τοῦ τῶν ὄντων ἀρίστου τὴν διάνοιαν ἀξιοθῆναι. **217.** εἰ γὰρ παιδαγωγὸς μὲν παρόντος οὐκ ἂν ἀμάρτοι ὁ ἀγόμενος, ὑφηγητῆς δὲ ἐγγὺς ὢν ὠφελεῖ τὸν μανθάνοντα, πρεσβυτέρου δὲ παρατυγχάνοντος αἰδοῖ και σωφροσύνη κοσμεῖται νέος, πατὴρ δὲ ἢ μήτηρ υἱὸν μέλλοντα ἀδικεῖν ἐκάλυψαν ἐφ’ ἡσυχίας αὐτὸ μόνον ὀφθέντες, ἡλικίας τισὶν ὑπερβολαῖς ἀγαθῶν χρῆσεσθαι νομίζομεν τὸν ὑπολαμβάνοντ’ αἰεὶ ὑπὸ θεοῦ θεωρεῖσθαι; τὸ γὰρ τοῦ παρόντος και περιβλέπεται ἀξίωμα δεδιῶς και τρέμων ἀνά κράτος τὸ ἀδικεῖν ἀποδράσεται. **218.** τὸν δὲ Ἰσμαῆλ ὅταν εὐχεται ζῆν, οὐκ ἀπέγνωνκε τὴν γένεσιν Ἰσαάκ, ὡς και πρότερον εἶπον, ἀλλὰ πεπίστευκε μὲν τῷ θεῷ *** οὐδὲ γὰρ ἂ δούναι θεῷ, ταῦτα και ἀνθρώπῳ λαβεῖν δυνατόν, ἐπειδὴ τῷ μὲν πλεῖστα χαρίσασθαι ῥάδιον, ἡμῖν δ’ οὐκ εὐμαρὲς τὰς προτεινομένας δέξασθαι δωρεάς. **219.** ἀγαπητὸν γὰρ, εἰ τῶν ἐκ πόνου και μελέτης συντροφῶν και συνηθετέρων ἀγαθῶν ἐπιλάχομεν, τῶν δ’ ἄνευ τέχνης ἢ συνόλως ἀνθρωπίνης ἐπινοίας ἀπαντοματιζόντων και ἐξ ἐτοίμου γινομένων οὐδ’ ἐλπίς ἐφικέσθαι ταῦτα γὰρ ἄτε θεία ὄντα θειοτέραις και ἀκηράτοις φύσεσιν ἀπηλλαγμέναις θνητοῦ σώματος εὐρίσκειν ἀναγκαῖον. **220.** ἐδίδαξε δὲ Μωσῆς κατὰ δύναμιν τῶν χειρῶν τὰς εὐχαρίστους ὁμολογίας ποιεῖσθαι (Num. 6, 21), τὸν ἀγχίνου ἀνάθημα ἀνατιθέντα τὸ συνετὸν και τὸ φρόνιμον, τὸν λόγιον τὰς ἐν λόγῳ πάσας ἀρετὰς ἀνιεροῦντα διὰ τε ὠδῆς και τῶν καταλογάδην τοῦ ὄντος ἐγκωμίων, και κατ’ εἶδος τὸν φυσικὸν φυσιολογίαν, τὸν ἠθικὸν πᾶσαν τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν, τὸν τεχνικὸν και ἐπιστήμονα τὰ θεωρήματα τῶν τεχνῶν και ἐπιστημῶν. **221.** οὕτως εὐπλοίαν μὲν ναύτης και κυβερνήτης, εὐφορίαν δὲ καρπῶν γεωπόνος, εὐτοκίαν δὲ ζῶων ἀγελάρχης, ὑγείαν δὲ καμνόντων ἰατρός, ὁ δ’ αὖ στρατείας ἡγεμῶν τοῦ πολέμου κράτος και ὁ πολιτικὸς ἢ βασιλικὸς τὴν νόμιμον προστασίαν και ἡγεμονίαν ἀναθήσει, και συνελόντα φράσαι πάντων ὅσα ἢ ψυχῆς ἢ σώματος ἢ τῶν ἐκτὸς ἀγαθὰ ἐστὶν ὁ μὴ φίλαυτος αἴτιον ἀποφανεῖ τὸν ἀψευδῶς μόνον αἴτιον θεόν. **222.** μηδεὶς οὖν τῶν ἀφανεστέρων και ταπεινοτέρων εἶναι δοκούντων ἐλπίδος ἀπογνώσει τῆς ἀμείνονος ἀποκνησάτω ἰκέτης εὐχάριστος γενέσθαι θεοῦ, ἀλλ’ εἰ και μηδὲν ἔτι προσδοκᾷ τῶν μειζόνων, ὑπὲρ τούτων ὢν ἔλαχεν ἤδη κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν εὐχαριστεῖτω. **223.** μυρίων δ’ ἔλαχε, γενέσεως, ζωῆς, τροφῆς, ψυχῆς, αἰσθήσεως, φαντασίας, ὀρμῆς, λογισμοῦ. λογισμὸς δὲ βραχὺ μὲν ὄνομα, τελειότατον δὲ και θειότατον ἔργον, τῆς τοῦ παντός ψυχῆς ἀπόσπασμα ἢ, ὅπερ ὀσιώτερον εἰπεῖν τοῖς κατὰ Μωσῆν φιλοσοφοῦσιν, εἰκόνας θείας ἐκμαγεῖον ἐμφερές. **224.** ἐπαινεῖν ἀξίον και τῶν κατασκόπων τοὺς ἐπιχειρήσαντας μὲν αὐτόπρεμον τὸ ἀρετῆς ὅλον ἀνασπάσαι και βαστάσαι στέλεχος, ἐπεὶ δ’ οὐκ ἡδυνήθησαν, κληματίδα γοῦν και ἕνα βότρυον λαβόντας, δεῖγμα και μέρος τῆς συμπάσης, ὁ φέρειν αὐτὸ μόνον ἴσχυον (Num. 13, 24). **225.** εὐκτὸν μὲν ἀθρόῳ τῷ πλήθει τῶν ἀρετῶν ἐγχορεύειν· εἰ δὲ τοῦτο μειζον ἢ κατὰ ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀγαπῶμεν, εἰ τῷ ἐξεγένετο μιᾷ τινὶ τῶν κατὰ μέρος ἐντυχεῖν, σωφροσύνη ἢ

ἀνδρεία ἢ δικαιοσύνη ἢ φιλανθρωπία. φερέτω γὰρ ἐν τι ἀγαθὸν ἢ ψυχὴ καὶ τικτέτω, μὴ πάντων ἄφορος καὶ στῆρα γινέσθω. **226.** σὺ δὲ τοιαῦτα ἐπιτάγματα ἐπιτάξεις υἱεὶ τῷ σεαυτοῦ; εἰ μὴ τοῖς οἰκέταις ἡμέρως χρῆ, μηδὲ τοῖς ὁμοτίμοις κοινωνικῶς· εἰ μὴ κοσμίως γυναικί, μηδὲ γονεῦσι τιμητικῶς· εἰ μητρὸς ὀλιγωρεῖς καὶ πατρός, ἀσέβει καὶ εἰς τὸ θεῖον. εἰ χαίρεις ἡδονῇ, μηδὲ φιλαργυρίας ἀποστής. ἐφίεσαι πολυχρηματίας; καὶ κενოდόξει. **227.** τί γάρ; οὐ μετριάζειν ἐν ἐνίοις ἀξιοῖς, εἰ μὴ ἐν πᾶσι δύνασαι; οὐκ ἂν οὖν εἴποι ὁ υἱός· τί λέγεις, ὦ πάτερ; ἢ τέλειον ἀγαθὸν ἢ τέλειον κακὸν βούλει σοι τὸν υἱὸν γενέσθαι καὶ οὐκ ἀγαπήσεις, εἰ πρὸ τῶν ἄκρων τὰ μέσα ἔλοιτο; **228.** οὐ διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀβραάμ ἐπὶ τῆς Σοδομιτῶν ἀπωλείας ἀρξάμενος ἀπὸ πεντηκοντάδος εἰς δεκάδα τελευτᾷ (Gen. 18, 24. 32), ποτνιώμενος καὶ ἰκετεύων, ἴν', εἰ μὴ εὐρίσκοιτο ἐν γενέσει ἢ παντελής εἰς ἐλευθερίαν ἄφεςις (Lev. 25, 10), ἧς σύμβολον ὁ πεντηκοστός λόγος ἱερός, ἡ μέση παιδεία παραληφθῆ δεκάδι παραριθμουμένη πρὸς τὴν τῆς καταδικάζεσθαι ψυχῆς μελλούσης ἀπόλυσιν; **229.** τῶν ἀναγῶγων οἱ πεπαιδευμένοι καὶ τῶν ἀλύρων καὶ ἀμούσων οἱ <ἐγ>κεχορευκότες τῇ ἐγκυκλίῳ μουσικῇ πλείους ἀφορμὰς ἔχουσι πρὸς τὸ αὔξεσθαι, σχεδὸν ἐκ παιδῶν τοῖς περὶ καρτερίας καὶ ἐγκρατείας καὶ ἀρετῆς πάσης λόγοις ἐπαντηθέντες. διὸ εἰ καὶ μὴ παντελῶς ἐξερῶσαντο καὶ ἀπελούσαντο τὸ ἀδικεῖν φαιδρυνόμενοι δέ, ἀλλὰ μετρίως γοῦν καὶ μέσως ἐρῶσαντο. **230.** τὸ παραπλήσιον ὁ Ἡσαῦ λέγειν ἔοικε τῷ πατρί· “μὴ εὐλογία σοι μία ἐστί, πάτερ; εὐλόγησον καμέ, πάτερ” (Gen. 27, 38). ἄλλαι γὰρ ἄλλοις ἀποκεκρίσθωσαν, τελείοις μὲν τέλειαι, μέσαι δὲ ἀτελέσιν, ὡς ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων· ὑγιαινόντων γὰρ καὶ νοσοῦντων ἕτερα μὲν γυμνάσματα, ἕτερα δὲ τροφαί, καὶ ὅσα ἄλλα περὶ διαίταν, οὐ τὰ αὐτά, ἀλλὰ τοῖς μὲν τὰ πρόσφορα, ἵνα μὴδ' ὅλως νοσήσωσι, τοῖς δὲ τὰ οἰκεῖα, ὅπως πρὸς τὸ ὑγιεινότερον μεταβάλωσι. **231.** πολλῶν οὖν ἀγαθῶν ὑπαρχόντων ἐν τῇ φύσει τὸ δοκοῦν ἐφαρμόττει μοι τοῦτο χάρισαι, κὰν μικρότατον ἢ, στοχασάμενος ἐκείνου μόνου, εἰ δυνήσομαι τὸ δοθὲν φέρειν εὐμαρῶς, ἀλλὰ καὶ μὴ πρὸς τοῦτο ἀπειπῶν ὁ δυστυχῆς ὀκλάσω. **232.** τί δ' οἰόμεθα ἐμφαίνεσθαι διὰ τοῦ· “μὴ χεῖρ κυρίου οὐκ ἐξαρκέσει” (Num. 11, 23); ἄρ' οὐχὶ τὸ πάντη τὰς τοῦ ὄντος φθάνειν δυνάμεις ἐπ' εὐεργεσία μὴ μόνον τῶν ἐνδόξων ἀλλὰ καὶ τῶν ἀφανεστέρων εἶναι δοκούντων; οἷς τὰ ἀρμόττοντα χαρίζεται πρὸς τὰ τῆς ἐκάστου ψυχῆς σταθμῆματα καὶ μέτρα σταθμώμενος καὶ διαμετρῶν ἰσότητι παρ' ἑαυτῷ τὸ ἀνάλογον ἐκάστοις. **233.** καταπλήττει με οὐχ ἥκιστα καὶ ὁ θεθεὶς νόμος ἐπὶ τοῖς ἐκδυομένοις τὰ ἀμαρτήματα καὶ μεταγινώσκειν δοκοῦσι. κελεύει γὰρ τὸ μὲν πρῶτον ἱερεῖον προσάγειν θῆλυ πρόβατον ἄμωμον. “ἐὰν δὲ” φησί “μὴ ἰσχὺν ἢ χεῖρ αὐτοῦ τὸ ἱκανὸν εἰς πρόβατον, οἶσει περὶ τῆς ἀμαρτίας ἧς ἤμαρτε δύο τρυγῶνας ἢ δύο νεοσσούς περιστερῶν, ἕνα περὶ ἀμαρτίας καὶ ἕνα εἰς ὀλοκαύτωμα. **234.** ἐὰν δὲ μὴ εὐρίσκη ἢ χεῖρ αὐτοῦ ζευγὸς τρυγῶνων ἢ δύο νεοσσούς περιστερῶν, οἶσει τὸ δῶρον τὸ δέκατον οἶφι σεμίδαλιν. οὐκ ἐπιχεεῖ ἐπ' αὐτὸ ἔλαιον οὐδ' ἐπιθήσει ἐπ' αὐτὸ λίβανον, ὅτι περὶ ἀμαρτίας ἐστί. καὶ οἶσει αὐτὸ πρὸς τὸν ἱερέα, καὶ δραξάμενος ὁ ἱερεὺς ἀπ' αὐτοῦ πλήρη τὴν δράκα τὸ μνημόσυνον ἐπιθήσει ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον” (Lev. 5, 7. 11. 12). **235.** οὐκοῦν τρισὶ μετανοίας τρόποις ἰλάσκειται τοῖς εἰρημένοις, κτήνεσιν ἢ πτηνοῖς ἢ λευκοπύροις, πρὸς τὴν τοῦ καθαιρομένου καὶ μετανοοῦντος δήπου δύναμιν· οὔτε γὰρ μικρὰ μεγάλων οὔτε μεγάλα μικρῶν δεῖται καθαρσίων, τῶν δὲ πρὸς τὸ ἀνάλογον ἴσων καὶ ὁμοίων. **236.** τί δήποτ' οὖν διὰ τριῶν ἢ κάθαρσις, ἄξιον ἐρευνῆσαι. σχεδὸν τοίνυν καὶ τὰ ἀμαρτήματα καὶ τὰ κατορθώματα συμβέβηκεν ἐν τρισὶν ἐξετάζεσθαι, διανοία, λόγοις, πράξεσιν. οὐ χάριν κὰν τοῖς προτρεπτικοῖς Μωυσῆς διδάσκων, ὅτι ἢ ἀγαθοῦ κτήσις οὐτ' ἀδύνατός ἐστιν οὔτε δυσθήρατος, φησὶν· **237.** οὐκ εἰς οὐρανὸν ἀναπτῆναι δεῖ οὐδ' ἄχρι περάτων γῆς καὶ θαλάττης ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν σύλληψιν αὐτοῦ· ἀλλ' ἐστὶν ἐγγύς, καὶ σφόδρα ἐγγύς. εἶτα μόνον οὐκ ὀφθαλμοφανῶς δείκνυσι· “πᾶν ἔργον” φησί “τῷ στόματί σου καὶ τῇ καρδίᾳ καὶ ταῖς χερσὶ” (Deut. 30, 12-14), συμβολικῶς ἐν λόγοις, ἐν βουλαῖς, ἐν ἔργοις· ἐκ γὰρ εὐβουλίας καὶ εὐλογίας καὶ εὐπραξίας τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν συνίστασθαι, ὥσπερ καὶ τὴν κακοδαιμονίαν ἐκ τῶν ἐναντίων. **238.** ἐν γὰρ τοῖς αὐτοῖς τό τε κατορθοῦν καὶ ἀμαρτάνειν χωρίοις ἐστί, καρδία, στόματι, χερσὶ καὶ γὰρ βουλευόνται τινες εὐγνωμονέστατα καὶ λέγουσιν ἄριστα καὶ πράττουσι τὰ πρακτέα. τριῶν δὲ ὄντων κουφότατόν ἐστι τὸ βουλευέσθαι ἢ μὴ χρῆ, βαρύτερον δὲ τὸ χειροῦργεῖν τὰ ἀδικα, μέσον δὲ τὸ λέγειν ἢ μὴ δεῖ. **239.** συμβαίνει δὲ τὸ κουφότατον δυσασποτριπτότατον εἶναι· χαλεπὸν γὰρ ψυχῆς τροπὴν εἰς ἡρεμίαν ἀγαγεῖν, καὶ θᾶπτον ἂν τις χειμάρρου φορὰν ἐπίσχοι ἢ ψυχῆς τροπὴν ῥέουσας ἀκατασχέτως· ἀμύθητα γὰρ ἐνθύμια ἄλλα ἐπ' ἄλλοις τρικυμίας τρόπον ἐπιτρέχει, φοροῦντα καὶ κυκῶντα καὶ πᾶσαν αὐτὴν βιαίως ἀνατρέποντα. **240.** τὸ μὲν οὖν ἄριστον τῆς καθάρσεως καὶ τελεώτατον τοῦτ' ἐστί, μὴδ' ἐνθυμείσθαι τι τῶν ἀτόπων, ἀλλ' εἰρήνη καὶ εὐνομία, ὧν ἡγεμών ἐστί δικαιοσύνη, πολιτεύσασθαι· τὸ δὲ δεύτερον, λόγοις μὴ διαμαρτάνειν ψευδόμενον ἢ ψευδορκοῦντα ἢ ἀπατῶντα ἢ σοφίζόμενον ἢ συκοφαντοῦντα ἢ συνόλως

στόμα καὶ γλώτταν ἐπ’ ὀλέθρῳ τινῶν ἀνιέντα, οἷς χαλινὸν ἦν ἄμεινον περιθεῖναι καὶ δεσμὸν ἄρρηκτον. **241.** διὰ τί δὲ τὸ λέγειν τοῦ νοεῖν τὰ μὴ προσήκοντα βαρύτερον ἀμάρτημα, ῥᾶον ἰδεῖν. ἐνθυμεῖται μὲν τις οὐ παρ’ ἑαυτὸν ἔστιν ὅτε, ἀλλ’ ἀβουλῶν ὧν γὰρ οὐ θέλει λαμβάνειν ἐννοίας ἀναγκάζεται, τῶν δ’ ἀκουσίων οὐδὲν ὑπαίτιον. **242.** λέγει δὲ τις ἐκῶν, ὥστε, εἰ μὴ εὐφημον προῖεται φωνήν, ἀδικεῖ κακοδαιμονῶν, ὁ μὴδ’ ἐκ τύχης ἐθέλων τι τῶν ἐπιεικεστέρων φθέγγασθαι· ᾧ λυσιτελὲς τὴν ἀσφαλεστάτην ἡσυχίαν δεξιούσθαι· κᾶπειτα μὴ ἡσυχάζων τις δύναται δήπου βουληθεὶς σιωπᾶν. **243.** τὸ δὲ καὶ τοῦ λέγειν βαρύτερον ἀμάρτημα ἢ ἄδικος πρᾶξις ἐστὶ· “λόγος γὰρ ἔργου” φασὶ “σκιά”, σκιάς δὲ βλαπτούσης πῶς οὐ τὸ ἔργον βλαβερότερον; διὰ τοῦτο καὶ Μωυσῆς τὴν μὲν γνώμην ἐγκλημάτων καὶ ἐπιτιμιῶν ἀπήλλαξεν, ἀκουσίοις τὰ πολλὰ μεταβολαῖς χρωμένην καὶ τροπαῖς καὶ πάσχουσαν μᾶλλον ὑπὸ τῶν ἐπεισφοιτῶντων νοημάτων ἔξωθεν ἢ δρῶσαν· τὰ δ’ ὅσα ἂν ἐξέλθῃ διὰ τοῦ στόματος, ταῦτ’ εἰς ἀπόλογον καὶ εὐθύνας ἄγει, ὡς ἂν δὴ τοῦ λέγειν ἐφ’ ἡμῖν ὑπάρχοντος. **244.** ἀλλ’ αἱ μὲν λόγων εὐθυναὶ μετριώτεραι, αἱ δ’ ὑπαϊτιῶν ἔργων ἀργαλεώτεραι. μεγάλας γὰρ τάττει τιμωρίας ἐπὶ τοῖς μεγάλα ἀδικούσι καὶ ἔργῳ ἐπεξιοῦσιν ἃ γνώμη μὲν ἀγνώμονι ἐβουλεύσαντο, προπετεῖα δὲ γλώττης ἐξελάλησαν. **245.** τὰ δὲ καθάρσια τῶν τριῶν, διανοίας, λόγου, πράξεως, εἴρηκεν [οὖν] πρόβατον καὶ ζεύγος τρυγόνων ἢ περιστερῶν καὶ σεμιδάλεως ἱεροῦ μέτρου δέκατον, ἀξίων προβάτων μὲν διάνοιαν καθαίρεσθαι, λόγον δὲ τοῖς πτηνοῖς, σεμιδάλει δὲ πρᾶξιν. **246.** διὰ τί; ὅτι, καθάπερ ἐν ἡμῖν ἄριστον ὁ νοῦς, καὶ ἐν ζῶων ἀλόγων γένει τὸ πρόβατον ἄτε ἡμερώτατον ὑπάρχον καὶ καρπὸν ἐτήσιον ἀνατέλλον ἐξ ἑαυτοῦ πρὸς ὠφέλειαν ὁμοῦ καὶ κόσμον ἀνθρώπων· ἐσθῆς γὰρ τὰς ἀπὸ κρυμοῦ καὶ θάλπους ἀνειργεῖ βλάβας καὶ τὰ ἀπόρρητα τῆς φύσεως ἐπισκιάζουσα πρὸς εὐκοσμίας τοῖς χρωμένοις ἐστί. **247.** σύμβολον οὖν ἔστω τῆς τοῦ ἀρίστου καθάρσεως, διανοίας, τὸ ζῶων ἄριστον, τὸ πρόβατον, λόγου δὲ τὰ πτηνά· κοῦφόν τε γὰρ ὁ λόγος καὶ πτηνὸν φύσει, βέλους θᾶπτον φερόμενος καὶ πάντη διάπτων. τὸ γὰρ ἅπαξ λεχθὲν ἀναδραμεῖν μὲν οὐκ ἔστιν, ἔξω δὲ φερόμενον, τάχει πολλῶν τρέχον, πλήττει τὰ ὄντα καὶ διὰ πάσης ἀκοῆς ἐρχόμενον εὐθύς ἤχει. **248.** δίδυμος δὲ ὁ λόγος, ὁ μὲν ἀληθῆς, ὁ δὲ ψευδής· οὐ μοι δοκεῖ χάριν ζεύγει τρυγόνων ἢ περιστερῶν ἐξομοιωθῆναι. τῶν δὲ πτηνῶν τὸ μὲν περὶ ἀμαρτίας φησὶ δεῖν εἶναι, τὸ δὲ ὀλοκαύτωμα θύειν, ἐπειδὴ τὸν μὲν ἀληθῆ λόγον ὅλον δι’ ὅλου συμβέβηκεν εἶναι ἱερόν <τε καὶ> τέλειον, τὸν δὲ ψευδῆ διημαρτησθῆναι τε καὶ ἐπανορθώσεως δεῖσθαι. **249.** πράξεως δὲ, ὡς ἔφην, σύμβολον ἢ σεμίδαλις· καὶ γὰρ ταύτην συμβέβηκεν οὐκ ἄνευ τέχνης καὶ ἐπινοίας καθαίρεσθαι, ἀλλὰ χερσὶ σιτοπόνων, ἐπιτήδευμα τὸ πρᾶγμα πεποιηκότων, διακρίνεται. διὸ καὶ φησὶ· “δραξάμενος ὁ ἱερεὺς πλήρη τὴν δράκα τὸ μνημόσυνον αὐτῆς ἀνοίσει” (Lev. 5, 12), διὰ τῆς δρακὸς τὸ ἐγχείρημα καὶ τὴν πρᾶξιν ἐμφαίνων. **250.** ἄγαν δ’ ἐξήτασμένως ἐπὶ μὲν τοῦ κτήνους εἶπεν “ἐὰν δὲ μὴ ἰσχύῃ ἢ χεὶρ τὸ ἱκανὸν εἰς πρόβατον” (ibid. 5, 7), ἐπὶ δὲ τῶν πτηνῶν “ἐὰν δὲ μὴ εὐρίσκη” (ibid. 5, 11). διὰ τί; ὅτι μεγάλης μὲν ἰσχύος καὶ ὑπερβαλλούσης δυνάμεώς ἐστι καταλύσαι τὰς τῆς διανοίας τροπὰς, οὐ μεγάλης δὲ ὀώμης τὰ λόγων ἐπισχεῖν ἀμαρτήματα. **251.** πάντων γὰρ ἀλεξίκακον τῶν διὰ φωνῆς ἀμαρτανομένων, ὡς καὶ πρότερον εἶπον, ἡσυχία, ἢ παντὶ τῷ ῥάδιον χρῆσθαι· πολλοὶ δὲ διὰ τὸ λάλον καὶ ἀμετροεπές οὐχ εὐρίσκουσι πέρας ἐπιθεῖναι τῷ λόγῳ. **252.** ταύταις καὶ ταῖς παραπλησιαῖς τομαῖς καὶ διαστολαῖς τῶν πραγμάτων ἐντραφεῖς καὶ ἐνασκηθεῖς ὁ ἀστείος ἄρ’ οὐκ εἰκότως εὐχεσθαι ἂν δόξαι τὸν Ἰσμαὴλ ζῆν, εἰ μὴ δύναται κυφορηῆσαι πῶ τὸν Ἰσαάκ; τί οὖν ὁ χρηστός θεός; **253.** ἐν αἰτησαμένῳ δύο δίδωσι καὶ τὸ ἔλαττον εὐξαμένῳ χαρίζειται τὸ μείζον. “εἶπε” γὰρ φησὶ “τῷ Ἀβραάμ· ναί, ἰδοὺ Σάρρα ἡ γυνὴ σου τέξεταί σοι υἱόν” (Gen. 17, 19)· εὐθυβόλος γε ἢ συμβολικῆ ἀπόκρισις ἢ ναί. τί γὰρ ἐμπρεπέστερον ἢ τὰγαθὰ ἐπινεύειν θεῷ καὶ ταχέως ὁμολογεῖν; **254.** ἀλλ’ οἷς ἐπινεύει τὸ θεῖον, ἅπας ἀφρων ἀνανένευκε. τὴν γοῦν Λεῖαν μισουμένην εἰσάγουσιν οἱ χρησμοὶ διὸ καὶ τοιαύτης ἔτυχε προσήσεως· ἐρμηνευθεῖσα γὰρ ἐστὶν ἀνανεομένη καὶ κοπιῶσα διὰ τὸ πάντας ἡμᾶς ἀρετὴν ἀποστρέφεισθαι καὶ κοπῶδη νομίζειν ἐπιτάγματα οὐχ ἡδέα πολλάκις ἐπιτάττουσαν. **255.** ἀλλὰ τοσαύτης ἀποδοχῆς ἡξίωται παρὰ τοῦ πανηγεμόνος, ὥστε τὴν μήτραν ὑπ’ αὐτοῦ διοιχθεῖσαν (Gen. 29, 31) σπορὰν θείας γονῆς παραδέξασθαι πρὸς τὴν τῶν καλῶν ἐπιτηδευμάτων καὶ πράξεων γένεσιν. μάθε οὖν, ὦ ψυχῆ, ὅτι καὶ “Σάρρα”, ἡ ἀρετὴ, “τέξεταί σοι υἱόν”, οὐ μόνον Ἄγαρ, ἢ μέση παιδεία· ἐκείνης μὲν γὰρ τὸ ἔγγονον διδακτόν, ταύτης δὲ πάντως αὐτομαθὲς ἐστί. **256.** μὴ θαυμάσης <δ’>, εἰ πάντα φέρων σπουδαῖα ὁ θεὸς ἠνεγκε καὶ τοῦτο τὸ γένος, σπάνιον μὲν ἐπὶ γῆς, πάμπολυ δ’ ἐν οὐρανῷ. μάθοις δ’ ἂν ἀπὸ τῶν ἄλλων, ἐξ ὧν συνέστηκεν ἄνθρωπος. ἄρ’ ἂν οἱ ὀφθαλμοὶ διδαχθέντες ὀρώσι; τί δ’; οἱ μυκτῆρες ὀσφραίνονται μαθήσει; ἄπτονται δ’ αἱ χεῖρες ἢ οἱ πόδες προῖασι κατ’ ἐπιτάγματα ἢ παραινέσεις ὑψηγητῶν; **257.** αἱ δ’ ὄρμαι καὶ φαντασίαι – πρῶται δ’ εἰσὶν αὗται κινήσεις καὶ σχέσεις ψυχῆς – διδασκαλία συνέστησαν; παρὰ δὲ σοφιστὴν φοιτήσας ὁ νοῦς ἡμῶν νοεῖν καὶ

καταλαμβάνειν ἔμαθε; πάντα ταῦτ' ἀφειμένα διδασκαλίας ἀπαυτοματιζούση φύσει χρῆται πρὸς τὰς οἰκειάς ἐνεργείας. **258.** τί οὖν ἔτι θαυμάζεις, εἰ καὶ ἀρετὴν ἄπονον καὶ ἀταλαίπωρον ὁ θεὸς ὀμβρήσει μηδεμιᾶς δεομένην ἐπιστασίας, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς ὀλόκληρον καὶ παντελῆ; εἰ <δὲ> καὶ μαρτυρίαν βούλει λαβεῖν, Μωυσέως ἀξιοπιστοτέραν εὐρήσεις; ὅς φησι τοῖς μὲν ἄλλοις ἀνθρώποις ἀπὸ γῆς εἶναι τὰς τροφάς, μόνῳ δὲ ἀπ' οὐρανοῦ τῷ ὀρατικῷ. **259.** ταῖς μὲν οὖν ἀπὸ γῆς καὶ ἀνθρώποι γεωπόνου συνεργουσί, τὰς δ' ἀπ' οὐρανοῦ νίφει χωρὶς συμπράξεως ἐτέρων ὁ μόνος αὐτουργὸς θεός. καὶ μὴν λέγεται: "ἰδοὺ ὕω ὑμῖν ἄρτους ἀπ' οὐρανοῦ" (Exod. 16, 4). τίνα οὖν ἀπ' <οὐρανοῦ> τροφήν ἐνδίκως ὕεσθαι λέγει, ὅτι μὴ τὴν οὐράνιον σοφίαν; **260.** ἦν ἄνωθεν ἐπιπέμπει ταῖς ἡμέρον ἀρετῆς ἐχούσαις ψυχαῖς ὁ φρονήσεως εὐθηνίαν καὶ εὐετηρίαν ἔχων καὶ τὰ ὅλα ἄρδων καὶ μάλιστα ἐν ἱερᾷ ἑβδόμῃ, ἦν σάββατον καλεῖ (Exod. 16, 23 ss.). τότε γὰρ τὴν τῶν αὐτομάτων ἀγαθῶν φορὰν ἔσεσθαι φησιν, οὐκ ἐξ ὅλης τέχνης ἀνατελλόντων, ἀλλ' αὐτογενεῖ καὶ αὐτοτελεῖ φύσει βλαστανόντων καὶ τοὺς οἰκείους φερόντων καρπούς.

261. Τέξεται οὖν σοὶ ἡ ἀρετὴ υἱὸν γενναῖον ἄρρῶνα (Gen. 17, 19), παντὸς ἀπηλλαγμένον θήλεος πάθους, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τὸ πάθος, ὅπερ ἂν ἐπ' αὐτῷ πάθῃ, πείσῃ δὲ πάντως χαρὰν· ὥστε καὶ τὸ σύμβολον αὐτῆς ὄνομα θήσεις, γέλωτα. **262.** καθάπερ λύπη καὶ φόβος ἰδίας ἀναφθέγγεις ἔχουσιν, ἅς ἂν τὸ βιασάμενον καὶ κρατήσαν ὀνοματοποιήσῃ πάθος, οὕτως εὐβουλία καὶ εὐφροσύνη φυσικαῖς ἐκφωνήσῃ ἀναγκάζουσι χρῆσθαι, ὧν οὐκ ἂν εὐροί τις κυριωτέρας καὶ εὐθυβολωτέρας κλήσεις, κὰν τυγχάνῃ περὶ τὰς κλήσεις σοφός. διὸ φησιν: **263.** "εὐλόγηκα αὐτόν, αὐξήσω αὐτόν, πληθυνῶ, δώδεκα ἔθνη γεννήσει" (ibid. 20), τὸν κύκλον καὶ τὸν χορὸν ἅπαντα τῶν σοφιστικῶν προπαιδευμάτων. "τὴν δὲ διαθήκην μου στήσω πρὸς Ἰσαάκ" (ibid. 21), ἵν' ἑκατέρας ἀρετῆς τὸ ἀνθρώπων μεταποιῆται γένος, διδακτῆς τε καὶ αὐτομαθοῦς, τὸ μὲν ἀσθενέστερον διδασκομένης, ἐτοίμης δὲ τὸ ἐρῶμενον.

264. "Εἰς δὲ τὸν καιρὸν τοῦτον τέξεταί σοι", φησὶν, ἡ σοφία χαρὰν (ibid.). ποῖον, ὧ θαυμασιώτατε, δεικνύεις καιρὸν; ἢ τὸν ὑπὸ γενέσεως ἀδεικτον μόνον; ὁ γὰρ ἀληθὴς αὐτὸς <ἀν> εἶη καιρὸς, ἀνατολὴ τῶν ὄλων, ἢ εὐπραξία καὶ εὐκαιρία γῆς, οὐρανοῦ, τῶν μεταξὺ φύσεων, ζώων ὁμοῦ καὶ φυτῶν ἀπάντων. **265.** ὅθεν καὶ Μωυσῆς ἐθάρρῃσεν εἰπεῖν τοῖς ἀποδεδρακόσι καὶ μὴ θέλουσι τὸν ὑπὲρ ἀρετῆς ἄρασθαι πόλεμον πρὸς τοὺς ἀντιτεταγμένους: "ἀφέστηκεν ὁ καιρὸς ἀπ' αὐτῶν, ὁ δὲ κύριος ἐν ἡμῖν" (Num. 14, 9). μόνον γὰρ οὐκ ἀντικρυς ὁμολογεῖ τὸν θεὸν καιρὸν, ὅς παντὸς μὲν ἀσεβοῦς μακρὰν ἀφέστηκεν, ἀρετώσαις δ' ἐμπεριπατεῖ ψυχαῖς. **266.** "περιπατήσω" γὰρ φησιν "ἐν ὑμῖν, καὶ ἔσομαι ὑμῶν θεός" (Lev. 26, 12). οἱ δὲ τὰς ὥρας τοῦ ἔτους καιροὺς εἶναι λέγοντες οὐ κυρίως καταχρῶνται τοῖς ὀνόμασιν, ἅτε μὴ πάνυ τὰς φύσεις τῶν πραγμάτων ἠκριβωκότες, ἀλλὰ πολλοῦ τοῦ εἰκῆ μετέχοντες.

267. Ἐπιτείνων δὲ τὸ κάλλος τοῦ γεννωμένου φησὶν αὐτὸ "ἐν τῷ ἐνιαυτῷ τῷ ἐτέρῳ" (Gen. 17, 21) γεννηθήσεσθαι, ἐνιαυτὸν ἕτερον οὐ <τὸ> τοῦ χρόνου μηνύων διάστημα, ὃ ταῖς σεληνιακαῖς ἢ ἡλιακαῖς ἀναμετρεῖται περιόδοις, ἀλλὰ τὸ ἔκτοπον καὶ ξένον καὶ καινὸν ὄντως, ἕτερον τῶν ὀρωμένων καὶ αἰσθητῶν, ἐν ἀσωμάτοις καὶ νοητοῖς ἐξεταζόμενον, ὅπερ τὸ χρόνου παράδειγμα καὶ ἀρχέτυπον εἴληχεν, αἰῶνα. αἰῶν δὲ ἀναγράφεται τοῦ νοητοῦ βίος κόσμου, ὡς αἰσθητοῦ χρόνος. **268.** ἐν ᾧ ἐνιαυτῷ καὶ "τὴν ἑκατοστεύουσαν εὐρίσκει κριθήν" (Gen. 26, 12) ὁ τὰς θεοῦ χάριτας ἐπὶ γενέσει πλειόνων σπείρας ἀγαθῶν, ἵν' ὡς πλείστοι τῶν ἐπαξίων τυχεῖν μεταλάβωσιν. **269.** ἀλλὰ γὰρ τῷ σπείραντι καὶ θερίζειν ἔθος· ὁ δ' ἔσπειρε μὲν ἐπιδεικνύμενος τὴν ἐχθρὰν φθόνου καὶ κακίας ἀρετῆν, εὐρεῖν δέ, ἀλλ' οὐ θερίσαι λέγεται· ὁ γὰρ στάχυν ἀδρότερον τῶν εὐεργεσιῶν καὶ πλήρη πεποικῶς ἕτερος ἦν, ὃς εὐτρεπισάμενος καὶ ἐτοιμασάμενος ἐλπίδας μείζους καὶ πλείους δωρεὰς προὔθηκε τοῖς ζητοῦσιν εἰς εὐρεσιν.

270. Τὸ δὲ "συνετέλεσε λαλῶν πρὸς αὐτόν" (Gen. 17, 22) ἴσον ἐστὶ τῷ τὸν ἀκροατὴν αὐτὸν ἐτελείωσε κενὸν ὄντα σοφίας πρότερον καὶ ἀθανάτων λόγων ἐπλήρωσεν. ἐπεὶ δὲ τέλειος ὁ μαθητῆς ἐγένετο, "ἀνέβη κύριος ἀπὸ Βραάμ" (ibid.) δηλῶν, οὐχ ὅτι διεζεύχθη – φύσει γὰρ θεοῦ ὀπαδὸς ὁ σοφός, – ἀλλὰ τὸ ἐκούσιον τοῦ μαθητοῦ βουλόμενος παραστήσαι, ἵν', ὅπερ ἔμαθε, μηκέτι ἐφεστῶτος τοῦ διδάσκοντος χωρὶς ἀνάγκης αὐτὸς ἐπιδεικνύμενος, ἐθελουργῶ καὶ αὐτοκελεύστω προθυμῶς χρώμενος, ἐνεργῆ δι' ἑαυτοῦ. δίδωσι γὰρ ὁ διδάσκαλος τῷ μαθόντι τόπον πρὸς τὴν ἀνευ ὑποβολῆς ἐκούσιον μελέτην, ἀλήστου μνήμης ἐγχαράττων βεβαιότατον εἶδος.